

Upr. Inpyunt

Yunsuck Uprunt

891.99

Q - 83

151

ՍՏ. ԶՈՐԵԱՆ

ԽՈՒԺԱՆ ԱՐՇՈՆ

30 MAY 2011

91.99
2-83 - 48

ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ

Ե. Ե. Ե.
585

ԽՈՒԺԱՆ ԱՐՇՈՆ

Պատմական

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԻՍՏՈՐԻԱԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ-1928

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

Լույս և տեսնում ՀՍԽՀ ԼժԿ Սոցիալական-
վարչության կից զործող մանկական գրա-
կանություն հանձնաժողովի հավանությունը.

№ 22

Գրառարար № 669 ր հ. 715 Տիրամ 3000

Պետհրատի 2-րդ տպարան Յերևանում - 505

ԽՈՒԺԱՆ ԱՐՇՈՆ

I

Գնացրը՝ փնշացնելով — փնւ հա փնւ — փախ-
չող կենդանու հման — սլանում եր զաշտի միջով.
յերբեմն, կարծես փախից, սուրում եր ձորերում,
կամուրջների վրա և զարձալ արագ-արագ, արագ-
արագ, շխշխոցով սուրում առաջ: Ամենավերջին
վազոնի բուֆերին հասած եր մի փոքրիկ՝ առա-
տաւերիւ տարեկան աղա, և ուրախ սլանում եր
վազոնների հետ, այսինքն՝ վերջին վազոնի պո-
չին բազմած: Բայց վարովհետեւ քամի չեր, հա՛
մի ձեռով բռնել եր գլխարկը, մյուսով բուֆերը.
փոր վալը չընկնի: Ու աչգպես հայում եր զաշտին,
փորն իր ծառերով, բլուրներով ու գլուղերով
պտտում եր շարունակ, ինչպես մի մեծ մեծ ջաղա-
ցաքար: Տղայի ձեռները հոգնել էին բուֆերը
բռնելուց, իսկ աչքերը ցամաւ ելին անքնութիւ-
նից: Ահ երկար այս ու այն կողմ հաշիւուց, Բայց
և այնպես հա ուրախ եր. ուրախ եր, վարովհետեւ
սարսափ ազդող մոլոր անցել եր արգեն և յուրսը
բացվել: Գիշերը հա փախնում եր ամեն բանից՝
ուղեւորներէ, անմափորներէ, զծի կողքերին յեր-

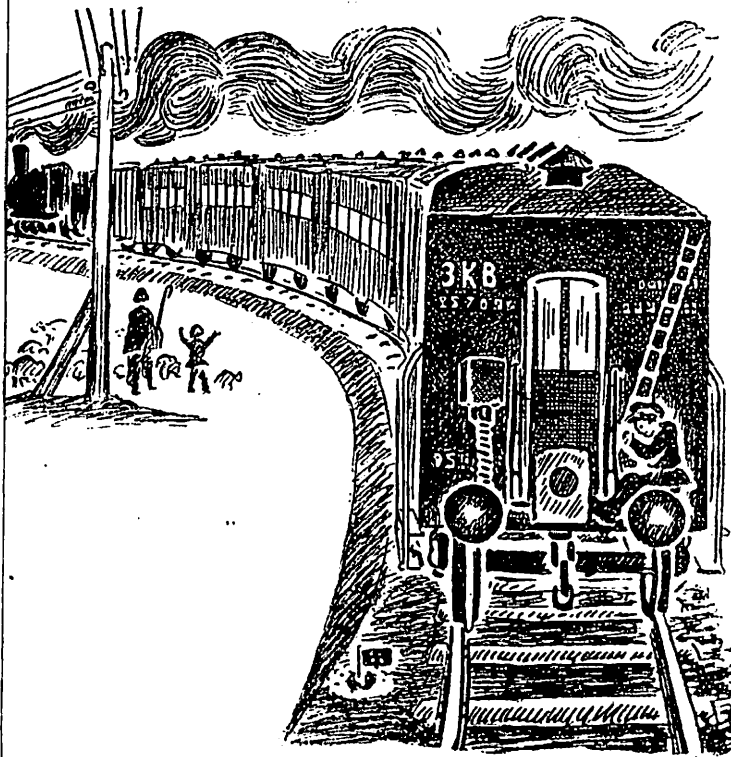
վացող ցից ժայռերից և, վերջապես, մութ դաշտից, ուր չերբեմն, հեռու կամ ժողով, կրակներ ելին չե-
րևում. թվում ելին գալիների աչքեր: Նա վախենում
եր մանավանդ յերբ գնացքը գուզալով՝ անցնում
եր կամուրջներից. վախենում եր՝ հանկարծ
ուրիշ գնացք գա չետից ու խփի իրեն:

Մի խոսքով՝ դիշերը շատ չերկյուղալի չեր և
միտմամանակ խոնավ, ցուրտ ու քամի: Բայց
հիմա, լույսը բացվելուն պես, ամեն բան լավ
եր թվում նրան. և նույնիսկ հաճելի չեր նախը,
թե ինչպես ե պտավում դաշտը իր ծառերով,
նորածիլ արտերով, բլուրներով: Նա այնքան ու-
րախ եր, վոր դժի կողքին և դժի տնակների ա-
ռաջ մարդ տեսներիս՝ պիտակը վերցնում եր ու
թափահարում.— Բարձր, բարձր:

Քամին ձայնը նրա բերնից պոկում-տանում
եր դեպի դաշտը, հեռու հեռու, և այնտեղ հեռվում
կրկնում— սո՛ւվ... Բայց չերբեմն նա սթափվում
եր իր ձայնից ու նայում վերև, դեպի վազոնի
դուռը, լուսամուտը, թե ընկեր կանգուկաորը չի
չերևում արդյոք: Նա կանգուկաորից սուպտիկ վա-
խենում եր, վարովհետև նպակ եր նրանից թա-
քուն, դիշերը, իսկ այժմ արդեն լույս եր...

Բայց— լավ եր— կանգուկաորը պես չեր չե-
րևում, և նա դաշտին նայելու ու մտածելու մա-
մանակ ուներ: Նա մտածում եր այն մասին, թե

ինչ պիտի անի քաղաքում, կարո՞ղ ե արդյոք
սպրուտստ գտնել: Թեև քեռու սղան տակ եր
յրան, թե Յերևանում շատ դործ կա, թե ինչ

ճառալուծելուն ուղում և կարո՞ղ ե գտնել, բայց
վախենում եր քաղաքին անմանաթ եր և չգիտեր,
թե մինչև դործ գտնելը ինչպես պիտի ապրի:

Վազոն նստելով՝ նա մտածում էր՝ փորձան իսան վերմակը զցել էր հասակին, բացվել ու կարելի չէ շուտ հեռանալ գլուխից, հորից, փորձրսել։ Ուստեն ապստակեց նրան մի քանի ան- միշտ յերեսովն էր տալիս, թե ուրիշի 7 տարե- կան աղերքը դործ, աշխատանք են գանում, ի- կարդ աշկերտ հարկավոր չի իրեն», փոր քնում բենց կերած հացի փողը հանում են, իսկ ինքը — ե ու յերեխին մրսեցնում։ Մյուս որը, հակա- տաս-տասերկու տարեկան աղա — չի կարողանում վերջին չերկու շաբաթն արդեն հալըր նրան տը- վել էր աշակերտ մի կոշկակարի մոտ, փոր նրա հացն ուտի, նրա բանն անի։ Կոշկակարը մի կին ունեւր և մի չերեք տարեկան յերեխա։ Ծիշտ է, իրեն լավ կերակրում էլին, աչսինքն ինչ իրենք ուտում էլին, տալիս էլին և իրեն, բաց ամբողջ ուրը՝ առավոտից մինչև յերեկո՝ «Արշն, ջուր բեր», «Արշն, սամավար քցի», «Արշն, ուստիդ կոշիկ- ները որբի»... Արշուին դուր չէր գալիս աչս- համ սոփորեր, համ տան բան աներ։ չէ, նա աչս չէր ուզում։ Այդքիչ էր, կարծես, ուստեն ու կինը իրի- կունները մեկ-մեկ գնում էլին հիվանդ բարեկա- մի տուն և իրեն թողնում տանը՝ քնած չերե- խային հայի, փոր չբացվի, և չեթե բացվի — ծած- կի։ Մի քանի անգամ, գործից հեռու, Արշոն մը- նաց չերեխային հայելու. առաջին չերկու. չերեք որը, թեև բունը տանում էր, բաց զիմացավ մինչև ուստի ու կնոջ դարը. բաց չորրորդ ան- գամը նա բնել էր, չերը նրանը վերադարձան։ Յեկան և, ծեծելով, դարթեցրին, փորովհետե չերեք գնալ Յերևան։

Յեկ ահա գետն էր Արշուն Յերեան: Նա
գնացք էր նստել գիշերը. ու մինչև լուսաբաց
շատ անհանգիստ էր, բոլոր ժառանգակ յերկրու-
ղով շուրջը նայելով՝ մտածում էր վարպետի,
նրա կնոջ, իր հոր և մոր մասին: Վար իմանան
քաղաք և վախեն՝ ինչքան կգարմանան... Մտա-
ծում էր ու սպասում, թե յերբ պիտի լուսանա,
վորովհետև մութի մեջ նրան վախ էլին պատ-
ճատում ամեն բան, բացի սասողակց չերկրից:
Վոր քանի գնում էլին՝ ելի նույն էր կարծես,
ու չէր փոխվում. մութ կապույտի վրա աստ-
ղերը, թվում էր, թարթում, աչքով ելին անում,
հետո նրանցից մեկը կամ մյուսը հանկարծ բնկ-
նում էլին ցած: Արշուն թվում էր, թե ահա
վորեւ մի տեղ կարաքեն կամ կղրնդան վախու-
ղես և փշուր փշուր լինելով՝ կաշմեր կը փռեն
երեսն շուրջը: Բայց վաշինչ չէր լինում: Առեւթ,
գուցի և լինում և մի բան, բայց ինքը փոշ տես-
նում էր, փոշ լուսն, վորովհետև գնացքը սլա-
նում էր անհնգհատ շխշկոցով:

Այսպես, գիշերը նա անցկացրեց աստղե-
րին նայելով, յերկրագնդով ու անքուն. յեր-
կուղալի յեր մանավանդ, յերբ գնացքը անց-
նում էր կամուրջների վրայով: Այսպես էր զըր-
գում — թվում էր ահա կամուրջը պիտի խոր-
տակվի:

Իսկ հիմա նա ուրախ էր. ուրախ էր նախ
նրա համար, վոր անփութ լուսացրեց, յերկրորդ,
վոր գլուղից հեռացավ:

Բայց ալ ուրախության հետ միասին մի
անհանգստեւթյուն կար նրա սրտում. մոնց պի-
տի անի Յերեանում:

Նա քաղաք տեսել էր միայն նկարների մեջ,
դատարբերում. և քաղաքը պատկերանում էր
նրան մեծ-մեծ տներով ու շատ-շատ մարդկան-
ցով մի տեղ: Բեռու աղան տակ էր, մոր քա-
ղաքում հեշտ կ. բիլի չե վարձ գանել կամ աշ-
կերա մտնել:

Ու Արշուն մտածում էր ալ մասին. ծա-
ւալով մանի թե աշկերա, փրն և լավ:

Նա տարված էր այս մտածումներով, չերբ
գնացքը սուլոցով մոտեցավ մի նոր կայարանի.
ուրախացավ, վոր, վերջապես, կարող և ջուր
խմել:

Բայց հաղիվ գնացքը կանգ առավ և նա
ուղեց իջնել՝ ջրի տեղը գանելու — մեկը հանկարծ
բռնեց նրա թևը.

— Սպասիր:

Արշուն փառաց ասում: Նրա յետև կանգ-
նած էր կանգուկտորը՝ կախարդափոր գլխա-
կով, սուլիչը կրծքին կախած:

— Իջիր, հրամայեց կանգուկտորը:

Արշուն գողտրով լիջավ:

— Դու, լալուս, ես ի՞նչ տեղ ես նստել, —
ասաց կանգուկատորը նրա թեք չիթոյնելով:

Արշուն վախից զոդուձ եր:

— Հը՞, խոսիր ահա՛նեմ, — շարունակեց կան-
գուկատորը. — վճի՛ր կայարանից ես նստել:

— Մեր կայարանից, — ասավ Արշուն, — վեր-
ջապետ, համարձակութուն առնելով:

Արշուն ուզեց սաել, մոտիկ կայարանի ահա՛մ:
նուն տալ, բայց վախից տվեց իրենց կայարանի
անունը:

— Հիմի վճի՛ց ես տանեմ, տուգանք առնեմ
Հը՞: Դու բանի՞ գլխանի չես, վոր եղպես բան ե-
տնուձ: Հը՞: Դե, քելե՛...

Ու կանգուկատորը, նրա ձեռք բռնած, ասա-
րնկավ, տարավ վազոն՝ տվազ-կանգուկատորի
ներկայացնելու:

Արշուն զգաց, վոր վտանգը մոտ ե. ձեռ-
ծիզ տվեց, կանգնեց վազոնի մեջտեղ ու լա-
կեղավ:

Ճանփորդները, հետաքրքրված, նայեցին նր-
ան և հասկացան բանն ինչու՞ն է, իսկ մի ալ-
նոցավոր ծեր մարդ, վոր լրագիրը ծնկները
փռած՝ կարդում եր, հարցրեց.

— Ի՞նչ ե արել տղան:

— Առանց բեթ նստել ե, հիմի գուլա կը

տասց կանգուկատորը, ու բարկացավ աղի վրա: —
Ինչի՞ գուլաս, լալուս, կուգես, վոր չես խա-
տառակվեմ: Քելե, քելե, որերին քով:

Արշուն չեք ուզում գնալ. լալիս եր և աղեր-
սով նայում ճանփորդներին:

— Ո՛ւր ես գնում, տղա, — հարցրեց լրագիր
կարգացող մարդը Արշունին:

— Բրեան, — պատասխանեց Արշուն լոցակ-

— Ի՞նչի՞:

— Գործի:

— Հապա ինչու՞ տոմսակ չես տուել:

Արշուն վստահութուն ասավ լրագիր կար-
գացողի վերաբերմունքից և պատասխանեց,
վոր փող չունեք տոմսակ առնելու — գրա հա-

— Որ փարա չունես, ինչու՞ վազոն նստիս
կը, լալուս, — մեջ մտավ կանգուկատորը: — Հորդ
սե՞լն ե: Քելե, քելե որերին քով, — ասաց նա
բարկացած:

Արշուն աչքերը նորից լցվեցին արցունքով,
և նա կրկին նայեց լրագիր կարգացողին, նայեց
աղերսող, ողնութուն խնդրող հալացքով:

— Ի՞նչ կնայես, քելե, — կրկնեց կանգուկ-
ատորը:

Արշուն զգաց, վոր ամեն ինչ վերջացած է.

պիտի տանեն, ով զիտի, բանտարկեն. բայց ոչք
ժամանակ լրագիր կարգացողը հարցրեց կան-
դուկատրին, թե ի՞նչ արժե տղի տոմար:

Կանդուկատրը մտքում, մատերը ծալելով,
հաշիվ արավ:

— Յերեք ուսելի, տուգանքով, — հայանեց նա:

Լրագիր կարգացողը անխոս ավեց կանդուկ-
ատրի ուզած գրամը և ապա դարձավ Արշուին:

— Նստիր եղաեղ, — առաց, — ցուց տալով մի
ապաստանեղ:

Արշուն նստեց և սկսեց աչքի տակով նա-
լել ծերունուն, վոր նորից, ակնոցը քթին դնելով,
շարունակեց կարգալ:

Ապա, քիչ հետո, նա լրագիրը ծալեց, գրեց
կողքին, պաշտոնակը հանեց, անտեղից վերցրեց
հոց և, հավի մի թևի հետ, ավեց Արշուին:

Արշուն, ամաչելով, վերցրեց ու սկսեց ժամը
կառններով ուտել, վոր չստանանքադաքավարի չի:

Նա թեև ազատվել էր փախուցից, բայց գեռ
անհանգիստ էր: Ուտում էր ու մտածում, թե ինչ
պիտի լինի քաղաքում: Յեվ քանի մոտենում էին
քաղաքին, այնքան ավելի անհանգստանում էր:

Քաղաք հասավ Արշուն կեսորին — փողոս,
հոգնած ու քաղցած: Կայարանում իջնելով՝ չգի-
տեր ինչպես գնա քաղաք, բայց տեսնելով մար-
դիկ ու կառքեր գնում են բոլորը մի կողմ, ինքն
եւ վորոշեց գնալ այն կողմը, ուր կառքերն ու
մարդիկ են գնում:

Ու աչգաբե՛ս՝ վրտով գնալով՝ գուրս չեկավ
քաղաքային այգի: Տեսնելով այստեղ շատ մար-
դիկ են նստոտած, ինքն եւ նստեց հանգստանա-
լու և անելիքը վորոշելու: Հալոր միշտ ասում
էր — մի բան անելու համար՝ առաջ պետք է
նստել-մտածել: Նա չեւ, ուրեմն, նստեց մտածե-
լու, թե ինչ անի:

Այգին լիքն էր մարդկանցով. կին, մարդ,
տղա, աղջիկ, գույն-գույն շորեր հագած, գնում
գալիս ելին ծառերի արանքի ճանփեքով:

Արշուին թվում էր, վոր զրանք բոլորն եւ
հարուստ, պարապ մարդիկ են: Նրա ուշադրու-
թյունը գրավում էլին առանձնապես տղաները,
վոր ազատ, անհոգ, իրենց գլխու ման ելին գա-
լիս աչգաեղ. չերևի հարստի տղաներ են, վար-

պէս չո՞նեն, զրա համար սղաւ շրջում են, մտածում եր նա: Բայց այդ տղաների մեջ յերևում ելին և այնպիսիները, վորոնք համարչա տկեր ելին. զրանք ել չերիւ «անհեր-անմեր տղերք» են, մտածեց Արշուն:

Այդին նրան դուր եր գալիս. ինչ լավ կըլիներ զործ գտներ. ազատ ժամանակը կը գար կը նստեր աչտակ ու կնայեր մարդկանց ...

Բայց վճռակց զործ գտնի և ինչ գիմի... Նա կոշկակարութիւն չեր սիրում, և առհասարակ նստակցաց զործ ու արհեստ չեր ուզում. վտտի վրա զործը լավ ե. լավ ե տան կամ առհարական խանութում ծառայել. դեռ կերթատ, դեն կերթատ, բան կտեսնես. թե չե մի տեղ նստել—մարդ հոգնում ե: Լավ ե մանավանդ մարդ մրգի խանութում լինի. մեկ-մեկ կարելի չե միրգ ուտել. վորքան ել խանութի տերը վատ լինի, վորքան ել ժլատ, բայց և այնպէս միշտ ել կարելի չե մի բան ուտել...

Յերբ բալական հանգստացավ՝ վեր կացավ Արշուն և քալիւն ուղղեց գեպի խանութները:

Ո՛, վորքան շատ ելին այդ խանութները...

Անցավ նա մի քանի խանութ. կանգնեց նայեց նրանց ներսը. վոչ վոք ուշ չգարձրեց նրա վրա. բոլորն զբաղված ելին: Մի տեղ, ուր տոմսներ ելին ծախում, ուղեց հարցնել, թե ծառայող չէն

ուզում, բայց տմաշեց. ներսը մի աղջիկ կար:

Սակաւն հետեւալ մրգի խանութի առաջ նա վտահութիւն առավ, վորովհետեւ խանութպանը մենակ եր և վորքիկ, հասաւ ալ հագնված մարդ եր:

— Ընկեր, ծառայող հարկավոր չի, — ասաց նա վտուր խանութի շեմքին դնելով:

— Ձե, — ասաց փոքրիկ մարդը ձեռն տին պէս շարժելով, վոր կարծես ասում եր՝ «գնա, գնա»:

Կողքի խանութում, ուր մի կին եր առուտուր աւում, նրան ծաղրեց. «Ծառայող: Ձե մի՛. Ուտող բերան քիչ ունեմ, քեզ վրա դնեմ»: Ու բռնեց նրան. «Գնա, ռադ յեղիր»:

Ինչպէս յերևում եր՝ կինը բարկացած եր: Արշուն նորից անցավ առաջ: Նա մտածում եր—թող վերցնեն միայն, ինքը փող, վարձ չի ուզի, հացուփոր կծառայի:

Բայց ծառա ուզող չկար:

Նա անցավ նորից մի քանի խանութներ, մտավ նուշիտիկ զեղատունը, մտավ կոտպերատիվը, մտավ կափեններ, — ամեն տեղ նուշն պատասխանն եր լինում:

«Ձե, չե. հարկավոր չի»...

Մինչև ճրագվառոց նա անցավ խանութից-խանութ, դիմումներ արտալ, իսկ յերբ ճրագները վառվեցին, նա անհարմար համարեց մարդկանց

անհանգստացնել աչք ուշ ժամին, և վարովհետեւ վրաները հոգնած ելին ու սաստիկ քաղց երզոււմ, — հինգ կողեկի հաց առաւ ու չեաւ դարձաւ չեկած ճանապարհով:

Նորից դուրս չեկաւ աչքու մաս:

Աչքում ել, — տարորինակ բան, — ծառերի մեջ ճրագներ ելին վառվում և, համարյա թե, ցերեկվա պէս լույս եր, և մարդիկ ել գնում. գալիս ելին առաջվա պէս: Ու թեեւ քաղցած, բայց ամաչեց հաց ուտել մարդկանց ներկայութեամբ. կասեն անքաղաքավարի, կոպիտ գեղացի չե: Դրա համար փնտրեց, գտաւ աղատ մի նստարան աչքու սովերոտ անկիւնում ու նստեց: Նստեց ու սկսեց ուտել: Ուտում եր ու մտածում. թե ինչ պիտի տնի վաղը: Մեծ քաղաք ե, ամեն մարդ գեղից գալիս գործ ե գտնում, միթե իր համար մի գործ չի գտնովի, մտածում եր Արշոն ու, հացից կտորներ պոկելով, ծամում:

Նրա քունը տանում եր միևնույն ժամանակ. բայց աչքում անց ու դարձ դեռ շատ կար — ամաչում եր քնել: Նստած, հացը բերանում, ննջում եր, դարձյալ աչքերը բանում ու զբոսնողներին նայում:

Անցնում ելին ելի կանաչը, աղջիկներ, ժարդիկ ու աղաներ. բոլորն ել գուշն. գուշն հոգնւրված, բոլորն ել հանդարտ, քաղաքավարի խո-

տում ելին, ծիծաղում. մի խոսքով տխուր ելին, ինչպէս իրենց գոյուղում, ուր վնչ զբոսնում են, վնչ սիրով խոսում իրար հետ, ուր մարդկանց խոսքերի մեծ մասը հայհոյանք ե ու անեծք:

Նա հիշեց հոր ու մոր խոսակցութունը, հիշեց իրենց հարեանների խոսակցութունները, վոր միշտ լիքն ելին լինում հայհոյանքներով ու վատ խոսքերով. հիշեց, տխրեց ու սկսեց ննջել նորից, մեջքը նստարանի թիկունքին տրված:

Այս անգամ նրա նինջը սաստիկ եր և տխուր եր հաղթահարեց Գրան, վոր ել չկարողացաւ աչքերը բանալ, այլ ուղղակի՝ աչքերը խուփ մեկնակեց յերկար նստարանի վրա ու քնեց:

Նրա քունը շատ անհանգիստ եր: Յերազում մեկ տեսնում եր հորը, մեկ վարպետին, արհեստանոցը... հետո մի փոշոտ յերկար ճանապարհ, վորով բազմաթիւ մեծ ու փոքր շներ ելին վազում. վազում ելին, իրար կծում, զզգոյում ու նորից կլանչոցով շարունակում վազել:

Իսկ ինքը Արշոն փախչում եր նրանց առաջին: Փախաւ, փախաւ, ու հանկարծ ընկաւ:

Շները հատան յետից և սկսեցին հաշել զլիսավերեր:

Արշոն հանկարծ վեր թռաւ ու դարձանց:

Արդեն լույս եր. ճրագները հանգած էին, այգումն ել բազմութուն չկար. ծառերն սրբովում էին քամուց և տրեխ լույսը նրանց արանքով ընկել եր գետնին ու նույնպես սրբովում եր: Ահանջները կարած մի սև շուն և մի ուրիշը՝ նրանից փոքր՝ հաջում ու վազվզում էին չեռ ու առաջ: Նրանք խաղում էին ինչ-վոր աղաների հետ, վոր հաց էին ցուլց ապիս նրանց ու վաղում: Յեվ շները, կլանչելով, գնում էին նրանց չեռից, ծառս էին լինում, բաց աղաները հացը չէին տալիս:

Արշոն, աչքերը տրորելով, նստեց:

Տղաները, նրան տեսնելով, մոտեցան:

Դրանք չերեք հոգի էին, չերեքն ել բոլորիկ ու վատ հագնված. մեկը, վոր Արշուից մեծ ու չեչոտ աղա չեր, գլխին ունեւ կարմիր բանակալինի սրածայր կոմունարկա, վրան մի հին մեշոկ, վորի վրա գլխի ու թևերի տեղ եր բացել ու հագել, մյուս չերկուսը՝ հին, մաշված ու կեղտոտ շորերով էին և գլխաբաց:

— Դու գիշերն ետեղ ես քնել, — հարցւեց մեշոկ հաղած չեչոտ աղան:

— Հա, պատասխանեց Արշոն, աղաներին գննելով:

— Ինչո՞ւ, տեղ չունե՞ս:

Չէ, յետ նոր եմ չեկել քաղաք, — տասց Արշոն ելի փոխեփոխ աղաներին նայելով. — ղեռ գործ չեմ գտել, դրա համար ետեղ քնեցի:

Տղաները ժպտացին:

— Գո՞րծ, — ասով քմծիծաղով չեչոտը: —

Գործ գտնելը հեշտ բան չի:

— Ինչո՞ւ:

— Ինչո՞ւ. Չկա, — խոսեց վոտաբողիկ աղա ներից մեկը, վորին Համգո էին ասում: — Մեղպեաներին գործ չեն տա:

— Յես ուղում եմ ծառայեմ կամ արհեստ սովորեմ, — շարունակեց Արշոն, հուսալով, թե աղաները մի ցուցմունք կտան:

Բաց աղաները ծիծաղեցին:

— Արհեստ: Հի հի հի... Վարպետ ե ուղում գառնա:

Խոսեցին աղաները ելի, հարց ու վորձ արին Արշուին, թե վնասեղից ե յեկել, ո՞վ ե, և ստաշարկեցին, թե յեթե սոված ե գնա իրենց հետ Ղանթար:

Արշոն չուզեց, վորովհետեւ նախ կտոկածով եր նայում աղաներին, և յերկրորդ՝ չգիտեր ինչ բան ե Ղանթարը (ով գիտի ինչ վատ տեղ ե, — մտածեց), և այդ պատճառով մերժեց նրանց անաջարկը:

Ու չե՛րք աղաներն իրենց շների հետ միասին հեռացան, նա չե՛լ վեր կացավ ու գնաց գեպի խանութները՝ գործ վնասելու:

Ու մի քանի օր շարունակ Արշոն գործ էր վորոնում խանութներում, արհեստանոցներում. բայց իզուր. վո՛չ մի տեղ հույս տվող չեղավ: Յե՛վ Արշոն, գնալով, հուսահատվում էր, հուսահատվում էր մանավանդ աչն պատճառով, վոր այլևս հացի փող չուներ. բեռու աղայի տված հիսուն կոպեկից մնացել էր միաչն տաս կոպեկ: Չունե՛ր մի աչնպիսի տվելորդ բան, վոր ծախեր ու գրանով ապրեր:

Քաղաք գալու չերբորդ թե չորբորդ որն արդեն քաղցած էր: Ինչպես առաջի օրը, հիմա չե՛լ քնում էր քաղաքային այգու նույն նստարանի վրա և ամեն անգամ զարթնելիս հանդիպում էր մեշոկավոր չեչոտ աղային՝ րնկերների և աղանջները կարած շների հետ, վորոնց մեկին Բիգո ելին ասում, մյուսին Տրիգո:

Ու ամեն անգամ էլ աղաներն ուրախ խաղում էին շների հետ, և Արշոն գրանից չեղբակացնում էր, վոր նրանք կուշտ են. թեև վոտաբոսիկ են, գլխաբաց ու հին շորերով, բայց իրենից լավ են ապրում, նա մի քանի անգամ տեսել էր նրանց շուկայում և նկատել, թե ինչ-

պես թաղուն միրգ են թոցնում, հետս գրեթե ամեն օր տեսնում էր ճաշարանների առաջ. մեկ-մեկ կամ մի քանի հոգով մանում ելին ներս, իսկ դուրս գալիս՝ հեռները բերում հացի կամ մսի կտորներ: Յե՛վ սրվա մեծ մասը անց ելին կացնում խաղով: Արշոն տեսել էր և նրանց գիշերելու տեղը. քնում ելին լեկե-
ղեցու քարի սանդուղների վրա, տակները փռում էին հին ճիլոպ, վրաները զցում էին մեշոկ, գլուխների տակ գնում էին մի-մի կտոր փալտ կամ վոչինչ...

Տղաները իրենից միշտ շուտ ելին գարթնում և ամեն առաջիտ այգով անցնելիս՝ հարցնում էին.

— Հը, վարպետ, պաշտոն գտա՞ր:

Արշոն վեր էր կենում, նստարանին նրստում և, աչքերը արորելով, նայում նրանց անհող գեմքերին:

Տղաները շարունակում էին.

— Հը, չես գտե՞լ:

— Հաշվապահ ես ուզում ըլես թե նախագահ:

Արշոն փորձող հալացքով նայում էր աղաներին ու լուում:

— Լավ և նախագահ ըլես, — շարունակում էին աղաները — նախագահը փող շատ է աստնում:

Յեզ հանաք ելին անուժ մի բիշ ու զնում:

Մի որ ել, չերբ նրանք հանաք անելու համար կանգնեցին նրա նստարանի մոտ, Արշուն մեկնված տեղից չշարժվեց:

— Հը՞, ընկեր վարպետ, պաշտոնդ տա՞ր, — հարցրեց բոպիկ տղաներից մեկը շանը չերկու վտաի վրա կանգնացնելով:

Արշուն թեև զարթուն եր, բայց չպատասխանեց տխրութեամբ նայեց նրանց ու անքայ:

— Հը, ի՞նչ ե պատահել: Ձըլի՞ հիվանդ ես, — հետաքրքրվեց այս անգամ չեչոտը, նստարանին մոտենալով:

— Գլուխս ցավում ե, — պատասխանեց Արշուն շողված աչքերը նրա յերեսին հասելով:

— Մրսում ես:

— Ձե:

— Դողացնում ես:

— Ձե... Սոված եմ:

— Հա՛, — բացականչեց չեչոտը մեծի նման, ու դառնալով մոտիկ կանգնած տղաներին, հրամայեց. — Գնացե՛ք մի կտոր հաց ու միս բեւեք վարպետի համար:

Մեկը, մի փոքրիկ, շեկ մազերով աղա, փորին ընկերները Մալականի Հորթ էլին ան-

վանում, վաղեց զեպի իրենց «տուն», իսկ միտաները շրջապատեցին Արշունի և սկսեցին հանաքներ անել:

— Դոչադ կաց, վարպետ, — առում եր չեչոտը, — սիկ դարդ մի անի, մենք քեզ զործ ել կտանք, պաշտոն ել, յեթե ուզում ես — ոտճիկ ել:

— Կնիկ ել, յեթե կնիկ չունես, — ավելացրեց մի ուրիշը:

— Ձե, — վարպետին կնիկ հարկավոր չի, հլա նրան հաց ա սկեռք. առաջ հաց, հետո կտենանք:

Փոքր անց, Մալականի Հորթը վերադարձավ, բերելով մի մեծ կտոր հաց ու մի կտոր միս և տվեց Արշուն:

— Դե, վարպետ, վեր կաց, ուտելով գնանք, — առաց չեչոտը, հրամանատարի պես կարգաբերով: — Ինչքան նստես, ենքոն զլուխդ կցավի:

Ու խաժանեքի խուժըը շարժվեց առաջ:

Արշուն ել, ստացած հացն ու միսը ուտելով, հետեց նրանց:

Այդ սրբանից Արշուն ընկավ խուժանի մեջ. ալժամ ինքն ել նրանց հետ գնում եր այն բոլոր տեղերը, ուր նրանք ելին գնում:

Գնում ելին ճաշարանները. կառավարչից թաքուն անցնում ելին սեղանից-սեղան և ճաշողներից խնդրում հաց ու մսի կտորներ և ավերջնում ելին ճաշից հետո այս կամ այն սեղանի վրա մնացած հացն ու միսը:

Գնում ելին շուկա, ուր աղաները թույնում ելին մրդեր և ուրիշ ապրանքներ: Նույնն անում ելին և խանութներից: Արշուն ամաչում եր այդպիսի բաներ անելուց. նա զերազատում եր՝ գնալ ճաշարանները միայն և որահավելթուռն անել. այսինքն մնալ չեկեղեցու պատի առաջ և պահպանել խուժանի ապրանքը:

Սուժանը բաղկացած եր տասնուվեց հոգուց և ուներ իր գլխավորը. դա կոմսն արկալուզի չեչոտ աղան եր, վորին բոլորը «Չոփուր» ելին ասում՝ չերեսը չեչոտ լինելու պատճառով: Չոփուրն ամեն ուր աղաներին բաժանում եր խրմբերի և ուղարկում շուկան, ճաշարանները, խու-

նութները: Յեվ այն, ինչ աղաները ձեռք ելին բերում ճաշարաններից, շուկայից ու խանութներից—բոլորս՝ հաց, միս, միրգ, շաքար և այլն,—բերում միացնում ելին իրար, լցնում ելին խուժանի տոպրակը, վոր պահվում եր իրենց գիշերելու տեղը—չեկեղեցու սանդուղների վրա, ուր միշտ, հերթով, մի պահապան եր լինում: Սուժանն ուներ իր խիստ կարգ ու կանոնը, իր սրենքները. որինակ՝ խմրի մեջ մանող ամեն մի խուժան իրավունք չուներ իր ձեռք բերածն ուտելու. պարտավոր եր ամեն ինչ բերել «տուն», հակառակ դեպքում խուժանից դուրս կանեղին իրիս անկարգի և ընկերութուն չլիացողի: Այս բանը առաջին խիստ հասկացրին Արշունին: Սուժանն ուներ և իր գառավորները, վոր քննում ելին աղաների մեջ պատահած գեղերը. որինակ, թե ինչու մեկը ծեծել ե ոյսուին կամ այն, թե ինչպես սա կամ նա կերել և ձեռք բերած բանը: Իսկ նա, ով ստում եր ձեռք բերածը, նրան հարցաքննում, դատում ելին և, չեթե տեսնում ելին մեղավոր ե, դուրս ելին անում:

Որերն Արշունի համար անցնում ելին հետաքրքրական ու անհոգ: Գլխավորը՝ Չոփուրը նրան լավ աչքով եր նայում, և ամեն անգամ աղաներին խմբերի բաժանելիս, այն խմբին, վորի մեջ ընկնում եր Արշուն, ասում եր.

— Վարդևանին չթողնեք մենակ, վեր վա-
րան պատահի. չթողնեք նեղ տեղն ընկնի: Փան-
դը սովորեցրեք:

Հիտս միշտ խրատում եր ինչ պիտի անել.

— Մուրացկանությունն չանեք. մարդուց
բան չխնդրեք — ասում եր նա. — չեթե կարող եք՝
թողրեք: Եղ կարելի չե: Խնդրել — չէ:

Ու գնում ելին աղերքը. շուկայից, խանութ-
ներից տանձ, ծիրան ելին թույնում կամ, աես-
նելով թղթե տապրակը կըծքին դեմ արած,
գնումներով տուն դարձող մարդ թե կին, զիտ-
մամբ գիտչում ելին աշտակա, վոր տապրակի
բաները խնձոր, շաքար, պամիդոր — թափվում
ելին գետին ու ցրվում, և մինչ տերը
ուշքի յեր գալիս՝ հավաքում ելին թափվածից
ամեն մեկը մի քանի հատ ու փախչում:

Մի որ խուժանները, Արշոյի հետ շուկա
գնալիս, նկատելով մարդու մեկը սինիով կարազ
և տանում, հարձակվեցին վրան. ամենից առաջ
Համդոն ձեռը կոխեց կարազի մեջ ու հայցւ...
Կարազ տանողը զարմանքից աչքերը ճղճղացնելով,
նայեց նրա յետևից, ու մինչ կնայեր, աղաներից
յերկրորդը՝ Վինավատը (սրան այդպես կանչում
եյին նրա համար, վորովհետև մի բան անելիս՝ միշտ
ռուսերեն ասում եր «վինավատ») թռավ մշուս
կողմից, նույն պես չանչեց կարազը ու քամու պես

սլացավ ուրիշ ուղղությամբ, և Արշոն լսեց միայն
նրա սիրած բառը՝ «վինավատ»: Նույն բանն արավ
յերրորդ խուժանը յերրորդ կողմից, յերբ կարազ
տանողը ապշած նայում եր Վինավատի յետևից:

Արշոն աղաների ճարպիկության վրա դար-
ձացած՝ մնացել եր կանգնած. նա փոշին չվերց-
րեց, վորովհետև նախ չուզեց, յերկրորդ՝ յեր-
կուղայի յեր, բայց չնայած դրան, կարազ տա-
նողը ժտեցավ իրեն և քայլով ավեց փորին.

— Դե գնա, շան լակոտ:

Արշոն, վորը բռնած, չեկավ «տուն»: Բոլոր
ժամանակ նրան թվում եր, վոր ինքն արդար և,
և այդ պատճառով ընկերները պիտի ցավեն
ստացած հարվածի համար, սակայն չերեկոյան
աղաները, ցավ հաշանելու փոխարեն, նկատու-
ղություն արին, թե ինչու ինքն ել մշուսների
նման չի վարվել — կարազ չի թողրել:

Բայց այդ չերեկո լավ կարազ ու հաց կե-
րան: Կարազէ քսեցին հացին ու կերան... Քսե-
ցին ու կերան...

Այդպիսի աջող դեպքեր, սակայն, քիչ ելին
պատահում. լինում ելին որեր, վոր մնում ելին
միայն չոր հացի հուլսով. յերբեմն հացն ել չեր
լինում, կերակրվում ելին վարունգով կամ ծի-
րանով: Հետո, այս ել պիտի ասել, վոր աղաները
միշտ ել հեշտ չեյին ոլըծնում «գարծի» դնալիս:

ձաշարանում՝ փոշինչ. շատ-շատ կառավարիչը
բարկանում եր ու քշում. «կտրվեք գուք»: Բայց
շուկան վտանգավոր եր. այգաեղ փոշ միայն քշում,
այլ բռնում ծեծում էյին: Չրիշին, որինակ, այն-
բան էյին տվել, վոր ամբողջ որը բթի տրյունը
չեր կտրում. նրան բռնել էյին ծիրան վերցնելիս:
Իսկ Համգային բռնել էյին Համիչ վերցնելիս և
տարել միլիցիատուն, բայց Համգոն շեմքից փա-
խել եր՝ միլիցիաներների վտաների աբանքով. մի
ուրիշ անգամ նա փախել եր միլիցատան բաց
լուսավառից, հենց հարցաքննելու ժամանակ:
Ճարպիկ եր Համգոն. քանի անգամ միլիցիայի
ձեռն եր ընկել և միշտ ազատվել: Այդ պատճա-
ռով Չոփուրը գժվար տեղերը նրան եր ուղար-
կում: Բայց այս ել պիտի տսել, վոր տղանե-
րին ծեծողը անպատիժ չեր մնում: Մի մրգավա-
ճառ, որինակ, մի որ բռնել եր Մարտիանի Հոր-
թին—չեկ, փոքրիկ խուժանին՝ կաղին վերցնելիս
և ծեծել: Չոփուրն ընտրեց չորս հոգի—Համգո-
յին, Բրգին, Արատուշին, Վինավատին—ու զրկեց
վրեժ ասնելու: Տղաները գնացին մրգի խանու-
թի դռանը սուտ կոխվ սարքեցին իրար հետ ու
միմյանց հրհրելով, քացի ու ապտակ տալով՝
ընկան Մարտիանի Հորթին ծեծող խանութպանի
մրգով լի մատաների վրա: Ամաններում դար-
սած ծիրանը, կեռաքը, մորին ճիւղեցին, շուտ

չեկան, թափվեցին ցած, իսկ վարունդներն ու պա-
միդարները զլորվեցին դեպի առուն... մինչև
մրգավաճառը վրա կհասներ—տղաներն իրար
հալածելով՝ փախան:

Այսպես էին պատժում Հար մրգավաճառ-
ներին, խանութպաններին, իսկ նույն կերպ
վարվող քաղաքացուն՝ զիպշում էյին զիտւումը,
ձեռի բաները թափում և իրենք հավաքում:

Մի խոսքով որերն անցնում էյին Արշոյի
համար հետաքրքիր. յուրաքանչյուր որ մի նո-
րություն եր բերում: Նա սովորում եր հաց,
միս հալարել, միւրգ թոցնել, անցորդների գոլա-
նից թաշկինակ հանել, յերբեմն ել կովել քաղա-
քի ուրիշ խուժանների հետ, չերը նրանք, իրենց
խմրի անգամ չլինելով, գալիս էյին իրենց ճաշա-
րանը կամ իրենց ընկերներին ձեռից վորե ե բան
էյին խլում: Չնայած քաղաքում խուժանների
ամեն մի խուժը իր թաղն ուներ և իրավունք
չուներ իր թաղից գուրս գործեր անելու, բայց
չերբեմն պատահում եր, վոր անցնում էյին մի-
ւյնաց թաղ, և այդ ժամանակ ընդհարվում էյին.
խմբերը հարձակվում էյին իրար վրա ու միմյանց
արյունլվա անում: Այգալիտի բան, սակալն, շատ
բիշ եր պատահում: Արշոն, խուժան մատծ որից
միայն չեկիս անգամ եր մատնակցել ալգալիտի
կովի, վորին մատնակցում էյին նույնիսկ նրանց

շները՝ Բիզոն ու Տրիգոն։ Հասնում կրանչում ելին հակառակորդ խուժանների վրա և պատվում կըստվանքի շուրջը...

Մի խոսքով, Արշուի համար հետաքրքրական եր այդ բոլորը. ցերեկը դեռ ելին գնում, գեն, իսկ յերեկոյան հավաքվում ելին սանդուղների վրին, նստառում ելին շարքով, ընթրում, խոսում. ամեն մեկը պատմում եր իր գլխով տնցածը, ու ծիծաղում ելին... Հետո Չոփուրը կարգադրում եր, թե ով ուր պիտի գնա վաղը։ Ապա պառկում ելին ու, աստղերին նայելով, զրուցում այնքան, մինչև քունները տանում եր։

Մի յերեկո, քնելուց առաջ, Համոն պատմեց. վոր շուկայում արդեն սեխ և յերեկոյել։

— Առաջ հաս ու կենա եր, — ասաց Վինավառը, — բայց հիմի սեղերով են բերում։ Ի՞նչ չեմիշե...

— Յեռ գեռ նուրար չեմ արել. — ասաց Բուրդը, կասկածով նայելով Վինավառին։ չենթադրելով, վոր նա արդեն սեխ և թոցրեկ կերել և իւ ենց չի տվել։

— Ո՞վ ա նուրար արել, վոր դու անես, — պատասխանեց Վինավառը, հասկանալով նրա տխրակի խոստոր։

Դե լավ, ել մի վիճեր, — ասաց Չոփուրը հրամայաբար։ Քնեցեր, վոր առավոտը շուտ դարձներ։

— Ի՞նչ կա վոր, — հարցրեց Արշուն։

— Տեղ ենք գնալու։

— Ու՞ր։

Արշուն կարծում եր, թե կերթան յերեկ շուկա կամ դրա նման մի տեղ, բայց Չոփուրը հայանեց, վոր գնալու լեն գերեզմանատուն՝ գլուղերից յեկող սեխի սուղերին ընդառաջ։

— Բայց ինչ կարանք անենք, — խոսեց նորից Արշուն, — չե՞ վոր տերերը հեռը կըլեն։

— Եղ բու բանը չի, վարպետ, ձենդ կարի սասանեց նրան Չոփուրը, — դու առավոտը շուտ վեր կաց, թե չե վեռ կուտես։

Յերը Չոփուրը կարգադրում եր — պետք եր չենթարկվել։

Լռեցին, ու քիչ հետո քնեցին —

Առաջադր ամենից շուտ դարձնեց Չոփուրը:
— Տղերք, վեր կացեք, — ձայն տվեց նա:
Ու կոժուռարկան զլխին դնելով, ձեռնա-
փայտը ձեռքին կանգնեց սանդուղների զլխին:
Փաղաճներն ու լաթերը շարժվեցին. աղաները
վեր թռան տեղներից, մի քանի բուպեյում այդ
լաթերը, (նրանք հաղնելու բան չունեցին, վարով-
հետև քնում էլին պառնց հանվելու) հավաքեցին,
դրին մի անկյուն, թողին մի պահակ և տաս
հալով (հնդկին զրկեցին շուկա) ճանապարհ ըն-
կան: Դրանց մեջ էր և Արշուն:

Նա գնում էր մի թագուհի յերկուզուրվ, բայց
միաժամանակ հետաքրքրված, ժորովհետև սալերի
ստաշը դնալը նոր բան էր նրա համար:

Մյուս աղաները՝ բոլորն ուրախ էլին. նր-
բանք և՛ գնում էլին և խաղում—խախտում էլին
իրար, վազվզում և բար նետում միմյանց վրա:
Նրանց հետ էլին և նրանց շները՝ Բիզան
ու Տրիզան:

Յերբ քաղաքից դուրս յեկան, սկսեցին
յերգել:

— Աղջի բախտավոր, յերեկ քո սիրին,
քո սարի սովոր սե-սե աչերին...

Յերգում էլին առաջից փնացողները, իսկ
յետևից յեկողները կանչում էլին. արագ ու զիլ
ձայներով:

— Մեռնեմ Կարունքիդ, ծաղկած դարուն ևս,
սարի պես մեջքիդ կանգնած յար ունիս...

Սուրճը յերգում էր խառն ի խառն ձայնե-
րով, և ներդաշնակույթուն չէր ստացվում, այդ
պատճառով Չոփուրը յերգեց իր սիրած նոր
յերգը:

— Աղջի Թելլի, դուրս մի յենի, կսենաս,
բոց կարճ ա, լոթու խարջ ա, կսենաս...

Տղաները ձայնակցեցին նրան, բացի Արշուից,
վոր վաչ ձայն ուներ, վաչ էլ յերգի խոսքերը
զիտեր:

Պարզ, զով առավոտ էր, արևը դեռ չէր ծա-
յել. յերգի խոսքերը զրնգում էլին ջինջ ոգում և
գնում հեռուները. թվում էր բարձրանում են.
ապա վոժվում դաշտի վրա, և այդ հանդամանքը
վագեմարում էր աղաներին, ու նրանք, քանի
գնում ձայները բարձրացնում էլին:

Մի տաս շահի փող տոնը, մի տաս շահի
փող տոնը,
հիվանդանաս, յարս ջան, վրեդ բերիմ
դոխտուր...

Յերբ մոտեցան դերեղմանատան, տղաները կանդ առան և նախեցին առաջ, թե որդյոք սալ-լեր չէն յերևում, վերովհետև աչս ժամին եր, վոր գուղի սալերը սեխ եյին բերում քաղաք: Հեռվում չերևում յեր ինչ-վոր շարժվող բան. դժվար եր վորոշել՝ ձի չի թէ սալ, բայց ավելի շուտ նման եր սալի, ու թեև չեր կարելի իմա-նալ ինչ ե բերում սալը՝ սեխ թե ալ բան, տխուրամեն սյնիվ Չոփուրը կարգադրեց.

— Անցեք գերեզմանատուն:

Տղաները հին, քանդված պատերից անցան դերեզմանատուն և, իշարից հեռու, շարվեցին պատերի լիակ:

Տղաներին տեղավորելուց հետո՝ Չոփուրը նորից դուրս չեկավ ճանապարհը և, ձեռը ճակա-կատին դրած, նայեց: Յեկողն, իսկապես, սալ եր, և Չոփուրը հավատացած եր, վոր անպաշ-ման սեխի սալ է:

Յեվ նա չեր սխալվում: Սալը, իրավ, սեխ եր բերում. այդ յերևում եր նրա խոտով պատած կողերից և աչն բանից, վոր բերը նույնպես ծածկված եր խոտով:

Այդ նշանները տեսնելուն պես՝ Չոփուրը թռավ պատի յետև:

— Վինավատ, — կանչեց նա գանգուր, արա-գաշարժ տղային — հենց վոր սելը մոտենա, կեր-

թաս մի չեմիշ կվերցնես ու ճվալովչես կըփախ-չես, — կարգադրեց նա:

Կարգ եր — չերբ Չոփուրը կարգադրում եր՝ պետք եր յենթարկվել: Վինավատը վեր կացավ և թռավ պատի մյուս կողմը: Տղաները, դրանց հետ և Արշուն, պատի քանդված տեղերից նախե-ցին, թե ինչ ե լինելու:

Սալը ճռնչալով մոտենում եր:

Վինավատը նստեց ճանապարհի չեզերքին, խճաքարի կույտի վրա և անհոգ նայեց սալի կողմը աչքան, մինչև վոր նա հավասարվից իրեն: Իսկ յերբ սալը հավասարվեց իրեն, նա վեր կա-ցավ հանդարտ ու մոտեցավ սալին:

— Քեռի ջան, մի չեմիշ տուր:

Այդ վոչ թե խնդիրք եր, ալ առաջարկ, և աչքան ինքնավստահ ու հանդուգն ձեռով արված վոր սալապանը պոռաց:

— Դե կորի, շան լակոտ:

Բայց վինավատը չհեռացավ, նա առաջարկեց մեկ ել, սալապանը մերժեց դարձյալ: Վինավատն ալևս չխոսեց, զնաց սալի չետից յի քանի բալ և, հանկարծ, մի ակնթարթում, կատվի

տրադուքամբ, ցառկեց սայլի վրա, վերցրեց մի սեխ ու հաչգած...

— Վինավա՛ստ, - ճչուց ու վազեց սայլի չեկած ճանապարհով:

Սալլադանն աչք նոր հանդգնությունից վրդովված՝ սալը կանգնեցրեց, իջավ և ճիպտոր ձեռին վազեց Վինավատի յետևից:

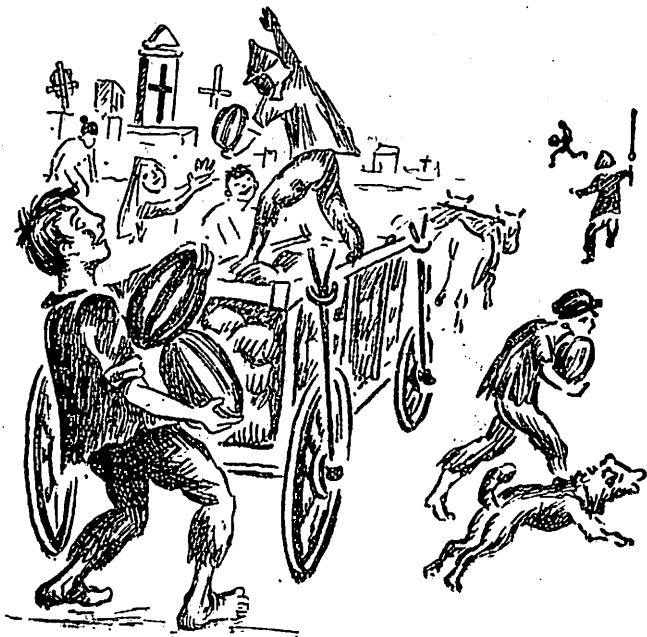
— Կանգնիր, շան լակոտ, կանգնիր, — խոսում էր նա ու վազում ճիպտը թափահարելով:

Բայց մինչ նա վազում էր, խուժանները, Չոփուրի գլխավորութչամբ, դուրս յեկան պատի յետևից և անձաջն հարձակվեցին սայլի վրա:

Սալվորը, Վինավատին չհասնելով, չեա դարձավ և, սայլի վրա հարձակվող խուժանների խուժը տեսնելով, այժմ ել հալհոյած քներով վազեց դեպի գալլը:

Բայց մինչև կհասներ, աղաներից յուրաքանչյուրը մի սեխ վերցրած՝ փախան փամանք դեպի առաջ՝ դեպի քաղաք, փամանք դեպի աջ, մի քանիսն ել դեպի ձախ: Ինչպես ծառերի խժրին բարձր վզեն—ցրվեցին այս ու այն կողմ:

Միայն Արշուն մնաց սայլի մոտ. նա չուզեց բավականանալ մի սեխով: Հարձակվել սայլի վրա և միայն մի սեխ տանել... Նա ուզեց քա

ջութուհը ցույց տալ ընկերներին ու, մինչդեռ աղաները մի-մի սեխ վերցրած՝ փախչում էին, նա գեա գալլի մոտ, մի սեխ կոնատակը գրած, աշխատում էր յերկրորդն էլ վերցնել, չեթ սալվորը վրա հասավ:

Ուշեց Արշոն փախչել, բայց արդեն ուշ էր։
Սալապանը բռնեց նրա վերնաշապկից ու
թափ տվեց ուժով։

Արշոն ընկավ չերեան ի վայր. սեխերից մեկը
կտարվեց, իսկ մյուսը գլորվեց փողու մեջ։

— Ահ. շան շակոտ. — գոռաց սալապանը։

Յեւ Արշոն մեջքին, փափուկ տեղերն զգոյ
ճկալոտի ուժգին հարվածներ, հետո զգաց, վոր քիթն
ու շրթունքները թրջվում են ինչ վոր բանից. ընկ-
նելիս քիթը արյունեւ էր։

Փորձեց գլուխը բարձրացնել, բայց այս
անգամ եւ գլխին իջնող ձեռքի հարվածից
եւ չկարողացավ վեր կենալ։ Գլուխը նորից ըն-
կավ գետնին, փողու մեջ. մի վայրկյան հիշեց
մորը և ալեւ չզգաց, թե ինչ է կատարվում
իր հետ,...

V

Փախած խուժանները հեռվից նկատելով,
վոր սալապանը Արշոնին բռնեց, ծեծեց և, ծե-
ծելուց հետո, Արշոն եւ վոտքի չեւալ, —
յեկան վերցրին նրան, գլխից ու վոտերից
բռնած տարան գլուխը դրին մոտիկ
աղբյուրի ջրի տակ և ուշքի բերին... Այնպես
վոր, չեր Արշոն զարթնեց, տեսավ գլուխն ու
շորերը թրջված. մեջքն ու գլուխը ցավում էին,
թվում էր վոսկորները նվում են։ Տղաները նրա
մարմինն ողի քսեցին, վոր վաղուց ձեռք ելին
բերել խուժանների ծեծված տեղերը քսելու
համար։ Այդ Չոփուրի հնարած միջոցն էր։
Առաջին որը ցավերը սաստիկ ելին, չերկու
անգամ ողի քսելուց հետո, սակայն, չերբորդ որը
ցավը մեղմացավ։ Բայց չնայած ցավերին, Արշոն
առաջվա պես աղաների հետ գնում էր դարձյալ
ճաշարանները, շուկա։ Չեյին ուղում տանել
միայն սալերից սեխ կամ ուրիշ միջոց թուցնելու։
Արշոն, սակայն, այդ բանից նեղանում էր։

— Ինչ, մի անգամ սխալվեցի, մի յեմբի
տեղ յերկուսը վերցրի, հիմի եւ հո չեմ անի, —
ասաց նա Չոփուրին։

Չոփուրը զիջեց:

— Դե լավ, — ասաց, բայց քեզ լավ պահիր. դռնադ կաց:

Արշոն աչքաւն թուլլ չեք, լնչպես կարծում ելին. կարծես իր դռնադ ու թլլ սւնն ապադուցելու համար ալնալիսի կառադուլթյամբ եր հարձակվում սալլերի վրա, վոր թվում եր վրեժ եւ առնում սալլադաններից կերած ծեծի համար: Հարձակվում եր, մի կամ չերկու սեխ վերցնում ու քամու պես թռչում. մլուսները չեանից հադիվ ելին հասնում:

Այդպիսի դեպքերում Չոփուրը միշտ ասում եր.

— Կեցցես, վարպետ, կեցցես...

Սեխից, ծիրանից հետո՝ ձմերուկը դուրս յեկավ, հետո ուրիշ մրդեր: Խոււմը շաբաթը չերեք անգամ դնում եր սալլերի առաջ: Այդ հարձակումներից մեկի ժամանակ Արշոն գլխարկը կորցրեց: Յերկար վորոնեց — չգտավ: Բայց վորովհետեւ չեք ուզում մլուսների պես գլխաբաց մնալ, մտքում դրեց մի տեղից մի գլխարկ թրուցնել, և վորովհետեւ ընկերներից մի քանիսի զլխինը կոմունարկա չեք, շատ ցանկանում եր ինքն ել մի այդպիսի բան ունենալ: Այդ գլխարկը նրան շատ եր դուր գալիս, հարմար եր գիշերը դնել ու քնել, թե չե քարը շատ եր սառը:

Այդպիսի գլխարկ ուներ և Չոփուրը և Համգոն և Վինավատը:

— Եդ քու դպակը վորտեղից եւ գտել, — հարցրեց Արշոն մի որ Վինավատին:

— Կարմիր բանակալիններն են տվել, — ասաց Վինավատը, և ցույց տվեց կաշապորի կարմիր բանակալինների տեղը:

Արշոն նույն որն և չեթ դնաց կարմիր-բանակալինների մոտ — կաշապոր: Մի քանի հոգի բակում դենք. ելին մաքրում, լրագիր ելին կարդում, մի չերկուսն ել սրբում ելին իրենց չերկարաճիտ կոշիկները:

Արշոն, շուրջն աչք տծելով, առաջ գնաց:

— Ի՞նչ կա, եյ, — ասաց կարմիր-բանակալիններից մեկը:

— Հենչ, ընկեր ջան. գլխարկ եմ ուզում:

— Գլխարկ, — զարմացավ լրագիր կարդացող կարմիր-բանակալինը, — ետեղ խանոթ ե, ինչ ե...

Արշոն, մի քիչ ամաչելով, բացատրեց.

— Ձեր գլխարկներից եմ ուզում:

— Մեր գլխարկը ինչի՞դ ե պետք:

— Գլուխս բաց ա, արեւ տալիս ա, գիշերն ել քնած տեղը մրտում ա:

Կարմիր-բանակալինը հասկացավ նրան:

— Գլխարկով կըքնե՞ն, առ:

— Խի չեն քնիլ, յես գլխիս տակ բան չունեմ. գլուխս քարին եմ դնում ախր:

— Տղերք, սրան մի հին կամուռնարկա տվեք, — ասաց լրագիր կարդացողը:

Կոշիկներ սրբող կարմիր-բանակայիններից մեկը դնաց և մի հին, ճակատը կարմիր աստղով կոմունարկա բերեց, տվեց Արշոյին:

— Շատ շնորհակալ եմ, ընկեր, — գլուխ տվեց Արշոն ուրախացած, — շնորհակալ եմ:

Կարմիր-բանակայինների գլխավորը ժպտաց և մոտ կանչեց նրան:

— Դու խուժաններվից ես, — հարցրեց:

— Այո:

— Ինչո՞ւ ես խուժանություն անում:

— Բա ինչ անեմ, ընկեր: Սոված մնամ:

— Տղերք, սրան հաց տվեք, — կարգադրեց գլխավորը:

Կարմիր-բանակայինները նրան մի մեծ կտոր հաց տվին: Արշոն նորից գլուխ ա՛ռլով շնորհակալություն հայտնեց ու դուրս յեկավ բակից: Փողոցում նա կոմունարկան դրեց գլխին, մի ինչ վոր մահակ ձեռնափայտ շինած, հացը կռնատակին՝ հպարտ-հպարտ գնաց ընկերների մոտ՝ նոր գլխարկը ցույց տալու:

— Խուժաններ, պատրաստ, — բարձրացրեց նա փայտը, սանդուղների ներքև կանգնելով:

— Ո՛հ, վարպետը, վարպետը, — բացականչեցին խուժանները և մի քանիսը, տեղներից վեր թռչելով, պատիվ տվին: — Կեցցե՛ վարպետը:

Ուրախությունից Արշոն այդ որը քաղց չզգաց: Կոմունարկան գլխին, ձեռնափայտով շրջում էր փողոցներում և զգում էր, վոր հաղթական տեսք ունի: Այնքան ուրախ էր, վոր շուկայում մի յերկու ծիրան թուրքեց միայն և յերկու վարունգ: Վորոշեց վարունգը տանել «տուն», իսկ ծիրանները կերավ: Նստել էր թագուն տեղ, խանութների յետև և հանգիստ ուտում էր, մտածելով զինվորների բարության վրա: Հագվիվ մի ծիրան կերել էր և ուզում էր յերկրորդը՝ դնի բերանը՝ խուժաններից մեկը՝ Արտուրը՝ վրա հասավ:

— Լավ ա, քո աշխատածը դու ես ուտում, — գլուխը թափ տվեց խուժանը, և ուզեց գնալ:

Արշոն, սակայն, կանչեց նրան:

— Արի, լավ, արի, — ասաց: — Արի ես մեկն եմ դու կեր, ձեռք կտրի:

Բայց խուժանը չմոտեցավ:

— Չեմ ուզում, — ասաց խիստ, ու դնաց:

Արշոյի սիրտը դող ընկավ. դող ընկավ այն պատճառով, վորովհետև սա յերրորդ անգամն էր նրան տեսնում ելին իր «աշխատանքը»՝ լիպուկն ուտելիս: Յերկու անգամ նկատողություն են տ-

րիկ և զգուշացրել, վեր չեթե լերրորդ տնտեսական վիճակը կարող էր ծանրանալ: Եւ ծիրանը հանեց բերնից, դեռ պցեց ու, անը սրտում, գնաց «տուն»:

Սուժանները չեղին սիրում մի-գործ հետաձգել մշտն օրվան, և այդ յերեկս, Չոփուրը գլխավորութեամբ, քննեցին Արշոյի գործը:

— Դրո՞ւստ ե, վարպետ, ինչ ասում են, — հարցրեց Չոփուրը: Թագուն ծիրան եւ կերեւ:

Արշուն նստած իր բոլորից սուսնձնացած ու մտահոգ ամաշում եր և չէր կարողանում ընկերներին նայել:

— Հալբաթ յես սուտ եմ ասում, խոսեց Արսուշը նեղացած. — Իմ աչքով տեսա, ելի:

— Ես քանի անգամ ե՛լ ըթենց ե անում, ելի, — ասաց Քուրդը, վոր Արշոյին չեկած որից չէր սիրում: — Եդ հլա մեր տեհածն ա, բա ինչքան ուտում ա ենպես ..

— Եդ ելավ ընկերութիւն, — ասաց Վինավաար քիթը վեր քաշելով:

— Եդպես ընկեր սկի հարկավոր չի, — ասաց մի ուրիշը:

Մենք աշխատենք՝ ինքը ուտի, իրա աշխատածն ել ինքը ուտի:

Սուժանները ծիծաղեցին: Յերը ծիծաղը լռեց, բոլորն սկսեցին միասին դժգոհել, բողոքել:

— Վոր եդպես ե, թո՞ղ գնա:

— Հո, դա հո Մինասից ու Սեթից լավ աղա չի. նրանց վոր դուրս արինր, դրան ինչո՞ւ պլախ պահենք վոր...:

— Ես իրեք անգամ ե եսպես ա անում, — խոսեց նորից Քուրդը շատ դժգոհ, վոր հարցը ձգձգվում ե:

— Ընկերը վոր ընկերի մասին չի մտածում — ավելորդ ա:

— Լավ, լավ, — ասաց Չոփուրը և, դեմքին մեծի լըջութուն տալով, շարունակեց. — Պարզ ա, աղեք, պարզ ա... Վարպետ, — դարձավ նա գլուխը կախ նստած Արշոյին, — քանի վոր դու, ախպեր ջան, եդպես բան ես արել, աշխնքն՝ քանի վոր կարգին ընկերութիւն չես անում, աշխնքն՝ քու աշխատածը թագուն ես ուտում, գնա, ախպեր ջան... դու քեզ համար, մենք մեզ համար ..

Չոփուրը լռեց մի փոքր ու շարունակեց խիստ.

— Եգուցվանից գնա. Հոսկացմը Մենք եսպես ենք: Յեթե ամեն միւր իր աշխատածն ուտի — Ել ինչ խուժան: Զե, գնա քեզ համար, — վերջացրեց Չոփուրը ճառը և ավելացրեց. — Դե, աղեք, քնեցեք:

Արշոս, վոր բոլոր ժամանակ կուչ յեկած, գլուխը կախ լսում եր ընկերներին և սիրա չէր անում մի խոսք ասել, զղջալով արածի համար,

սակաջն հանկարծ, չերբ գրգռված վորտչեցին
դուրս անկ նրան, նա վեր կացավ և ուղեց նե-
րսողություն խնդրել:

Յես սխալվել եմ, տխպեր, ել...

Թարվը տուր, — ասաց Չոփուրը, — իրեք
անգամ արել ես, վերջացավ: Ել վոչ մի խոսք
քնի ու առավոտը գնա...

Արշոն, խոսքի կեսը բերանում, լռեց: Լռեց
ու նստեց տխուր: Գիտեր, վոր խուժանից հե-
ռացնել — նշանակում ե՛ր այլևս իրավունք չունի
չերեալ այն տեղերում ուր խուժանն է լինում:
այսինք չի կարող գնալ շուկա, չի կարող գնալ
ճաշարանները, նայլերի առաջ: խուժանները չեյին
թողնի, ինչպես չեյին թողնում այն բոլոր տղա-
ներին, վոր իրենց մեջ չեյին: Նա այդ լավ գիտեր
և դրա համար տխրեց ու տխուր ել պառկեց
քնելու:

Պառկեց, բայց քունը չտարավ:

Մտածում եր բոլոր ժամանակ այն մասին,
թե ինչ պիտի անի և ինչպես պիտի ապրի:

Մտածում եր ու չեր կարողանում քնել:

VI

Խուժանից դուրս գալով՝ Արշոն չգիտեր ինչ
անի և ուր գնա: Պատվում եր քաղաքային այգում
և նայում զբոսնողներին: Շուկան, ճաշարանները
չեր ուզում գնալ վնչ թե նրա համար, վոր խու-
ժանները չեյին թողնի: գուցե և բան չասեյին
իրեւ ծանոթի, բայց չեր գնում նրա համար, վո-
րովհետեւ ամաչում եր ընկերներից: Յեվ այդ
պատճառով առաջին որը անցրեց գրեթե քաղցած,
չեթե չհաշվենք իրիկվանից զրպանում մնացած
հացի կտորը, վորը, իր «վործի» քննության պատ-
ճառով, իրիկունը չկարողացավ ուտել: Իսկ մյուս
որը, չեր քաղցը նեղեց՝ հիշեց կաշագործի կարմիր
բանակայիններին, վոր դիտարկ ու հաց եյին տվել
իրեն, հիշեց ու գնաց նրանց մոտ: Ինչպես ա-
ռաջին անգամը, այժմ ել կարմիր բանակային-
ները բախում զանազան բաներով եյին զբաղված:
շոր եյին թափ տալիս. վտանաման եին սրբում,
մարզանք եյին կատարում և մի յերկուսն ել,
առաջվա պես, լրագիր եյին կարդում:

Կարմիր բանակայիններից մի յերկուսը ճա-
նաչեցին նրան:

— Հը, ինչ կա, խուժան:

— Հենչ, ասաց Արշոն, ու գլուխը կտխ
դցեց:

— Ելի՛ գլխարկ ես ուղմում:

— Չե... Ու լռեց:

— Սոված ես, հարցրեց լրտվիր Կարգա-
ցողներից մեկը և, տեսնելով նա գլուխն ավելի
իջեցրեց, ձայն տվեց. — աչ տղա, խուժանը սո-
ված ա, մի քիչ հաց բերեք:

Կարմիր-բանակայիններից մեկը բերեց մի
կտոր սև հաց ու տվեց Արշոյին:

Ուրախութունից նրա դեմքը փայլեց:

— Շնորհակալ եմ, — ասաց, աչքերը գցելով
հաց տվող և տալու կարգադրութունն անող
կարմիր բանակայինների յերեսը, ու սկսեց
ուտել:

Այնուհետև, չերբ փողոցում բան չեր գլա-
նում՝ գնում էր կապագորի կարմիր-բանակա-
յինների մոտ: Իսկ գիշերները քնում էր այգու
աչն հստարանի վրա, ուր քնում էր բազա
չեկած առաջին որերը: Հիմա լավ էր վաշ միայն
որերը, գիշերներն էլ տաք էլին, և նա չեր
մըսում: Ամեն որ, առաջվա պես, հանդիպում
եր էլի խուժան տղաներին, բայց չեր մոտենում:
Մի յերկու անգամ պատահեց մարդիկ բռնավին,
մի անգամ ուտելիքներով լիքը կողով, հետո մի

կապոց, տպա մի յերեխա, և դրանց համար փող
ստացավ: Յերեխան գրկելու համար, որինսկի
յերեխայի մայրը տվեց ամբողջ 20 կոպեկ: Այդ
որը նրա ուրախությանը չափ չկար: Բայց այդ-
պիսի «գործեր» քիչ էլին պատահում, և նա
շատ ժամանակ նստում էր այգում ու նայում
դրսնող մարդկանց: Շուգ էր, և այդին, քանի
գնում, լցվում էր ամեն տեսակ մարդկանցով.
փորոնք չարվում էին հստարանների վրա
և գլխարկները վերցրած, հովհարում իրենց: Ու
փոքրիկ տղաները ամեն ուր փոքրիկ կուլաներով
ջուր էլին ծախում, կանչելով:

— Լավ ջուր, սառ ջուր:

Ծախած ամեն մի բաժակ ջրին ստանում
էլին մի յերկու կոպեկ, յերբեմն շատ, նայած
մարդուն: Ով խղճով էր՝ շատ էր տալիս, ով չե-
— քիչ: Մի ուր Արշոն տեսավ ջուր ծախող տղա-
ներից մեկին աշխատել էր հիսուն կոպեկ, դար-
մանքից չկարողացավ իրեն պահել:

— Եղբանը եսուր աշխատեցի՛ր, — հարցրեց
դարմանքից փախող աչքերով:

— Ըհը, — գլխով արավ տղան՝ գոհ չի
աշխատանքից:

— Ամեն ուր եղբան աշխատում ես:

— Ըհը: Որը գիտա՛ս ր կա՛ տվել, ուր կա՛
պակաս:

— Սա քանխո՞վ ես առել, — հեաաբրբրվեց Արշուն ձեռքը կուլի վրա դնելով:

— Հե՛, վեց շահի:

— Վեց շահի՛, զարմացավ Արշուն:

— Ը՛ն՛, — գլխով արավ աղան, վազերը դուրսը դնելով:

— Իսկ բաժակը քանխո՞վ ես առել, — շարունակեց Արշուն հարց ու փորձը:

— Ես հե՛, մեր տանից ե, — ասավ աղան ու գնաց կանչելով. — ա՛յ լավ ջուր, սառի՛ ձուր...

Արշուն մտածմունքի մեջ ընկավ: Ինքն ուներ քառասուն կոպեկ, վոր ձեռք եր բերել լեռ կրելուց: Մտածում եր՝ ինչո՞ւ ինքն ել մի կուլա շառնի և աղաների նման ջուր ծախի, լայց հիշելով, վոր խուժանները ջուր ծախող աղաներին «սպեկուլյանտ» են ասում — ամաչում եր:

Այնուամենայնիվ, յերկար մտածելուց հետո, նա գնաց շուկա՝ կուլա և թիթեղե բաժակ առնելու:

Յեվ հետևյալ որն արդեն ջուր եր ծախում մշուսների նման «լավ ջուր, սառը ջուր» կանչելով: Կանչում եր մի քիչ ամաչելով, անվարժ, առանց յերգեցիկ ձայնի, ինչպես մշուսները. կանչում եր ու կանգնում նստարանների առաջ, սպասելով վոր ջուր ուզեն մարդիկ, ու

թեև շատ քիչ մարդ եր ջուր ուզում, վորովհետև ծախող շատ կար, այնուամենայնիվ Արշուն անցնում եր բոլոր ծառուղիները, մտանում եր բոլոր նստարաններին. «Լավ ջուր, սառը ջուր»...

Մի խոռոչով՝ որական հացի փող եր աշխատում: Կերակրվում եր առաջվանից մի քիչ լավ — հաց,

միրդ, մի լերկու անգամ էլ գնաց ճաշարան, այժմ վոչ թե հաց ու միս խնդրելու, այլ ճաշելու: Գնում էր, լհարկե ամենաեծան ճաշարանը, սիրան ուզում մեկ մեկ էլ տաք բան ուտել: Վաղուց տաք կերակուր չէր կերել:

Բայց այս քիչ էր պատահում, ի հարկե:

Գործը, պեաք է ասած, ծանր չէր, բայց մի անախորժ բան կար: Սուժան ընկերները պատահելիս, նրան էլ, ինչպես մյուս ջուր ծախողներին, «սպեկուլյանտ» էլին ասում սակայն այնքան վատ չէին վերաբերվում, ինչպես մյուսներին: Վատ էր նրա հետ միայն Բուրդը. պատահած ժամանակ խեթ-խեթ նայում էր և գոռում՝ «սպեկուլյանտ»... Մեկ-մեկ էլ, դիտմամբ ջուր էր ուզում, և չերբ Արշոն մերժում էր, — հայնդում էր և սպառնում բռնեցքով:

— Սպասիր...

Յե՛վ Արշոն թվում էր, վոր Բուրդը նպատակ ունի իր կուլեն կոտրելու. այդ պատճառով իր նստարանի վրա քնելի՛ս՝ կուլան, թիթեղե բաժակի հետ միասին, դնում էր կողքի ծաղկանոցը, փշալարերի առկ բռնած խիտ կանաչի մեջ, ծածկում էր կանաչներով ու տերևներով, և քնում: Սակայն վտանաձայն լսելիս, վեր էր թռչում հաճախ և նայում կուլի կողմը, թե հոչեն զողանում: Յերբեմն էլ վատ, մութ, անկապ

չերացներ էր տեսնում. մեկ տեսնում էր իրան դուրսում, կոշկաժարի ալ հետտանոցում, մեկ բաղաբում՝ խուժանների հետ զողութուն անելիս. հաճախ էլ գշուղ ու բաղաք խառնվում էին իրար և նա չէր կարողանում յերազը հիշել:

Ու որերն անցնում էլին իրար նման. ամբողջ ոգոսառս ամիսը ջուր էր ծախում, և չէր պատահում, վոր մեկը բաժակին չերկու չերեք կոպեկից ավելի փող տար, սովորականը մի կոպեկ էր կամ չերկու. երբեմն պատահում էր աչնպես, վոր մեկը չերկու բաժակ ջուր էր խմում և վճարում էր միայն մի կոպեկ:

Մի խոսքով — մեծ ոգուտ չկար:

Բայց մի որ Արշույի բախտը բանեց: Այդ ոգոսառսի կեսերին էր, մի սաստիկ շոգ որ: Այգում հայտնվեց մի հաստ, բարձրահասակ մարդ, վոր ունեք շատ հաստ բեղեր և վոսիե մատանիներ. զրանից մեկը բռնե՛ր մատին: Նա լեկավ մի ջահել տղաչի հետ, նստեց նստարանին ու սկսեց ճակատի քրտինքը սրբել թաշկինակով: Արշոն հենց այդի մանելուն պես հետևեց նրան. գիտեր վոր այդի մտնողը, մանավանդ շոգած, հաստ մարդիկ ջուր են ուզում: Ուստի, յերբ հաստ մարդն սկսեց ճակատը սրբել՝ Արշոն մոտեցավ և կանչեց.

— Լավ ջուր, սառը ջուր...

Հաստ մարդն, իսկապես, ծարավ էր. նա մի անդամից խմեց չերկու բաժակ և հարցրեց, թե ինչ պիտի տա:

— Դու գիտես:

— Տաս կոպեկ հերկը ե, — ասավ մարդը հաստ ձայնով:

Արշուի աչքերը փայլեցին: Առավ տասը կոպեկը և ուրախութունից ժպտաց մարդուն, վոր ջուր խմելուց հետո, բեղիբը սրբում էր թաշկինակով: Արշուն մեկ ել նայեց նրան, նայեց կողքի տղային, ժպտաց կրկին և ուղեց հեռանալ, բայց մարդը կանգնեցրեց.

— Լսիր, տղա. չեկ այստեղ:

Արշուն մոտեցավ:

— Որական ի՞նչ ես վաստակում:

Արշուն մի վայրկյան շփոթվեց, չիմանալով ինչ ասել, բայց հետո իրան հավաքեց.

— Հացի փող, — ասաց:

Ապա մարդը հարց ու փորձ արավ, թե վորտեղացի՞ չե Արշուն, քանի՞ տարեկան ե, հետո հանաքով խփեց ուսին և ասաց.

— Ի՞նչ տամ, վոր չերկու բաժակ խմես քու ջրից:

— Վճնդ թե, — զարմացավ Արշուն:

— Խմիր ելի: Յերկու բաժակ խմիր, հինգ կոպեկ տամ... Լավ:

Արշուն չեր հասկանում. ինչպե՞ս. իրա ջուրը ինքը խմի և փողը ուրիշը տամ:

— Յես խմեմ, փողը դու տամ, — հարցրեց տարակուսած:

— Հա, չերկու բաժակ խմի, հինգ կոպեկ տամ:

Արշուն նոր միայն հասկացավ նրա միաբը և, թեև ծարավ չեր, խմեց չերկու բաժակ իր ջրից ու ստացավ հինգ կոպեկ:

Մարդը և նրա մոտ նստած տղան ծիծաղեցին, բայց Արշուն գոհ մնաց իր վաստակից. չերկու բաժակ ջուրն ինչ է վոր... Ծարավ չեր, բայց խմեց: Մեծ բան չի...

Այդ որը նա վաստակեց բոլոր որերից շատ: Աշխատածը նա, սովորաբար, դնում էր ծոցադրպանը և զրպանի բերանը ամրացնում անզլիտ կան քորոցով ու, չնայած դրան, գիշերը մի քանի անգամ, կուլին նայելիս, շոշափում էր գրպանը, տեսնելու՝ փողերն իրենց տեղն են թե վոչ: Իսկ այդ գիշեր նա առանձնապես ուռաղիւր էր դեպի զրպանը. յերկու անգամ վա փոխարենն զարթնեց չորս-հինգ անգամ ու ձեռը տարավ դեպի կուրծքը: Մի քանի անգամ ել չերազում տեսավ հաստ մարդուն, վոր իրենից ջուր էր ուզում ու ծիծաղում, ծիծաղում... Նա ջուր էր ուզում ու ծիծաղում ու շուրջը նայում. զարթնում էր, վեր թռչում ու շուրջը նայում.

մտաւ ժարդ չեր լինում, ծառերն ելին միայն խշշում գիշերովա քառույց և առուններն ելին զլլլում աչգու ամալության մեջ։ Ու գարթներին ամեն անգամ ուրախությամբ հիշում եր վաստակածը։ Մի շաբաթ ել այսորովա պես աշխատի, ահապին փող կունենա, — մտածում եր ու նորից քնում։

Մյուս սրը, կես սրից առաջ, չերը սովորաբար ժարդիկ հավաքվում ելին աչգի և չերը առանձնապես ծարավում ելին, Արշուն կուլան լցրած, մտավ աչգի և ծառուղիներում շրջելով, սկսեց փորոնել հաստ ժարդուն. քանի դեռ ուրիշ աղաներ նրան չեյին ճանաչել, ուզում եր գտնել. բոլոր «մուշտարիներից» ամենահուսալին հաստ ժարդն եր. ջուր շատ եր խմում և լավ ել վճարում եր — ամեն անգամ մտաւ կոպեկ։

Շրջեց մի ժամի չափ չգտավ։ Ուրեմն դեռ չի յեկել, — մտածեց, կամ դուցե, գնացել ե քաղաքից... Հուսահատված ուզում եր արդեն ջուր առաջարկել մյուս ժարդիկանց, հանկարծ դեմ առ դեմ հանգիպեց հաստ ժարդուն, փոր յերեկվա աղալի հետ նոր մտել եր աչգի և զըլխարկը վերցրած, յերեկվա պես, ճակատն ու վիզը սրբում եր թաշկինակով։

Նրան տեսնելուն պես՝ Արշուն կանդ առավ ու ժպտաց։

Պար, սառը ջուր, — ստաց նա ժարդու ուշադրությունը դրավելու համար և, տեսնելով զբաղված ե քրտինքը սրբելով, հարցրեց. — Ջուր չե՞ս ուզում, յեղբայր։

— Զճեք. տո՛ւր։

Հաստ ժարդը, նստելով խմեց ելի յերկու բաժակ, հետո առաջարկեց հետի աղալին. նա ել խմեց մի բաժակ, և այդ յերեք բաժակի համար տվեց տասնուհինգ կոպեկ։ Հետո, կարծես, ճանաչեց Արշուն։

— Ծո, դու երեկվա աղե՞ս ես, հարցրեց։

Արշուն ժպտաց ու զլխով արավ. Այ՛ն։

Մարդը նույնպես ժպտաց։

— Հը, կարո՞ս ելի յերկու բաժակ խմես։

Արշուն ուրախացավ։

— Կարո՞մ։

— Խմի՛ր, հինգ կոպեկ տամ։

Արշուն մարմնով ուրախության դող անցավ։ Խմեց յերկու բաժակ և ստացավ ելի հինգ կոպեկ։

Հաստ ժարդը վազեմբովեց։

— Հը, կարո՞ս մեկն ել խմել։

— Կարո՞մ, հպարտացավ Արշուն։

Թեև դժվար եր, բայց խմեց մի բաժակ և և նորից հինգ կոպեկ ստացավ։

Յեվ այդ սրը նա շատ դո՛հ փաց, մենակ

հաստից ստացավ քսանութինգ կոպեկ, մյուս մարդկանցից ել մի ասանութինգ կոպեկ — յեղավ քսանութին կոպեկ:

«Ո՛ր, քսանութին կոպեկ», մտածում եր հալերիկոյան փողը կրծքի զրպանում տեղավորելով և ուրախությամբ մյուս բովա մասին մտածելով:

Յեվ այնուհետև հաստ մարդը նրա ջուրն եր խմում — ամեն անգամ յերկու-յերեք բաժակ, հետո հանաքով զրազ եր գալիս Արշոյի հետ, խմեցնում եր նրան մի քանի բաժակ ու դարձյալ հինգ-տասը կոպեկ տալիս: Արշոն ծարավ չեր լինում, զժվարանում եր խմել, բայց քանի վոր փող եր ստանալու — խմում եր: Յեվ հաստը կամաց-կամաց ավելացնում եր բաժակների թիվը. յերկուսից անցավ յերեքի, յերեքից՝ չորսի, հետո մի ուր ել առաջարկեց խմել հինգ բաժակ: Արշոն չերեքը խմեց ու կանգ առավ. ապա ուժ արավ խմեց և մեկը, կոկորդը լցվեց, բայց վիզը յերկարեց և ջուրն իջավ ցած. այդ ժամանակ զլխին քաշեց և հինգերորդը: Այս անգամ արդեն բեկանը լցվեց և բիշ եր մնում թափվի...

Հաստ մարդն ու հետի ազան ծիծաղում էին, բայց Արշոն պահեց իրեն, մի կերպ ջուրը ծծեց ներս, վոր չխալտառակվի: Թեև զժվար եր, բայց խմեց. աչքերը միայն արցունքոտեցին. սակայն

ուրախ եր, վոր այդ հինգ բաժակի համար ստացավ ասանութինգ կոպեկ:

Այսպես շարունակեց շարժից ավելի. հաստը խմում եր և Արշոյին խմեցնում ու ծիծաղում: Մի ուր ել հաստը, յերբ ինքնուհետի ազան խմեցին, Արշոյին առաջարկեց՝ ամբողջ կուլան խմել:

— Յեթե խմես, — ասաց, — քսան կոպեկ կտամ:

Ամբողջ կուլան...

Արշոն նայեց կուլին ու ժպտաց:

Հաստը նույնպես ժպտաց:

— Հը, կըխմես:

Քսան կոպեկի գալթակղուծյունն այնքան մեծ եր, վոր Արշոն չգիտացավ և կուլան քաշեց զլխին — կը՛լ — կը՛լ — կը՛լ...

Կլկուլում եր ջուրը կուլի կոկորդում և գնում Արշոյի բերանը: Խմեց նա, խմեց և հանկարծ կանգ առավ. ջուրը լցվել եր մինչև բուկը ու ել չեր գնում: Նա գկրտաց, վորձկաց մի յերկու անգամ ու ապա՝ աչքերը լցվեցին արցունքով:

Հաստը, ձեռները ծնկներին, ծիծաղում եր, «Հո՛ւ-հո՛ւ-հո՛ւ»... Ծիծաղում եր ու ասում,

Այ, չխմեցիր, բան չեմ տու: Պաշմանր՝ պայման ե...

Արշոն ուղղվեց, հազաց և կուլան նորից քաշեց զլխին:

Մի քանի ջուր ծախող աղա և հարեան նստարաններին նստած մարդիկ նայում էին, թե կարող ե արդյոք Արշուն խմել մի կուլա ջուր:

Մինչ այդ ջուրը կլկլում էր կուլի կոկորդում և թափվում նորից Արշունի բերանը... Թափվում էր, թափվում և, Արշունին թվում էր, թե վերջ չունի կուլի-ջուրը: Ինչպիսիք մի վայրկյան, վոր նրան թվաց թե հեղելում է. մեկ ել աչքերը կուլ գնացին, վրասն ու ձեռները գողգողացին և նա վախեցած ցնցվեց. ջուրը թափվեց բերնից ու կուլից միաժամանակ և շորերը թրջեց. զրա հետ միասին աչքերից ցալտեցին արցունքի շիթեր, ու հեկեկաց:

Ջուր ծախող աղաներն ու հարեան նստարաններին նստողները քրքջացին, իսկ հաստ մարդը, բեղերն ուղղելով, ժպտում էր, ծիծաղում և պսոսում.

— Վոչինչ, վոչինչ, աղադ, մի լար...

Բայց Արշուն շարունակում էր լալ և թեքով աչքերը սրբել:

— Դե, լավ, լավ, — ասաց մարդը նորից ծիծաղելով, — չխմեցիր, բայց, վոչինչ. առ. առ բեկ քսան կոպեկ: Ա՛ռ...

Ա, գորով, Արշունի լուռը կոխեց մի քսան կոպեկանոց:

Բայց, — անսպասելի բան, — Արշուն քսան կոպեկանոցը յետ շարտեց հանկարծ:

— Չեմ ուզում, ասաց հեկեկալով, — քեզ ըլի...

Քսան կոպեկանոցը գիպավ մարդու չերսին, հետո ընկավ գետին: Իսկ ինքը՝ Արշուն վերափորված, հուզված, աչքերը թեքով սրբելով, գնաց դեպի աչգու ծալքը, արև տեղ, վոր թրջված շորերը չորացնի:

Հագիվ Արշուն դուրս եր լեկել աչգու ծալք՝ հանդիպեց Քրդին: Քուրդը մի նոր մեշակ ուսին զցած՝ կանգնեց նրա առաջ:

— Սպեկուլցանա, մի քիչ ջուր առա՛ր:

Արշուն շխտեց հեկեկանքը դադելով՝ ուզեց շարունակել ճանապարհը, բայց Քուրդը նորից կտրեց առաջը:

— Ջուր տո՛ւր, ապում եմ:

— Կորի՛, — պատասխանեց Արշուն արհաւիրմամբ՝

— Չես տալի՞ս, սպանաց Քուրդը ձեռքի մեկը լուսնոցը շիտած: — Չես տալի՞ս...

— Չե, — բարկացավ Արշուն, բնագդարար կուլան գնելով թիի առկ. — չեմ տալիս...

— Չես տալի, դե առ քեզ, — ասաց Քուրդը
և բռունցք շինած ձեռից մի քար նետեց կուլի
վրա:

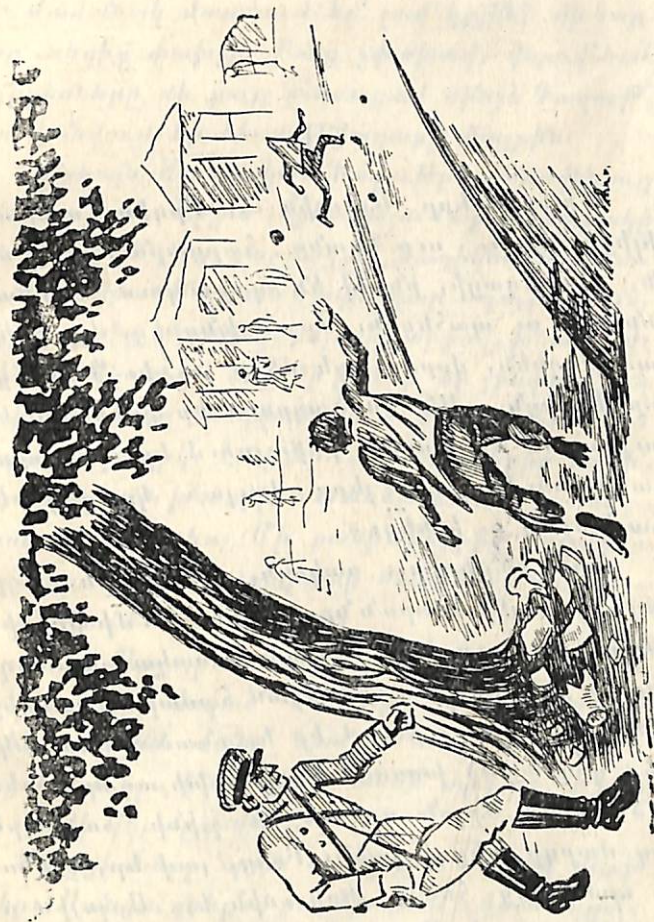
Լավեց մի խուլ թրխկոց, կուլի փորը փշուր-
փշուր թափվեց գետին և մնջը մնացած ջուրը
թրջեց նորից Արշուի թրջված շորերը: Յեվ միայն
կուլի ունկն ու վիզը մնացին նրա թևի տակ:

Արշուն, հանկարծակի յեկածի պես, մնաց
ապշուծ, ու մինչ ուշքի կգար՝ Քուրդը փախավ:

Տեսնելով նրա փախուստը՝ Արշուն ել չհամ-
բերեց, ինքն ևս վազեց նրա չետևից՝ վրդովված
ու լացակեամբ: Նա վազում եր և ճանապարհից
քարեր վերցնելով՝ նետում Քրդի չետևից: Բայց
վոչ մեկը վոչ միայն չեր զիպչում, այլ և չեր
համարում նրան: Այդ ժամանակ Արշուն զայրացած,
ստամոքսին իրար սեղմած, քալերն արագացրեց,
նետեց մի յերկու քար ևս—չգիտավ: Քուրդը
վոչ թե վազում, այլ, կարծես թռչում եր: Յեվ
այն ե, այգուց դուրս գալով՝ ուզում եր անցնել
փողոցը՝ Արշուն նետեց վերջին քարը, վոչ դու-
նով վերջ աս իր հետապնդումին:

Այս անգամ, սակայն, քարը չվրիպեց:

Յեվ Քուրդն յերեսն ի վաչը վառվեց գետնին:

— Դե գնա, — ասաց Արշուն, և ուզեց չեա
դառնալ, բայց միլիցիաները բռնեց նրա ձեռը:

VII

Միլիցիաները Արշոյին ու Քրդին տարավ միլիցիատուն, ուր նրանց հարցաքննեցին մովեն, վճարեցա՞յի, ինչո՞վ են պարտավորւմ: Հարցաքննեցին ու պահեցին: Արշոն խնդրեց, վար իրեն բաց թողնեն, վարավհետե մեզք չունի: Պատահեց, վար Քուրդն ամեն սր ծաղրում էր իրեն, «սպեկուլյանտ» էր ասում, ինքը լուծւմ էր, չէր պատասխանում, բայց չէրք կուլան կտորեց — ել չհամբերեց ու խփեց:

Նրա խնդիրքը, սակայն, չհարգեցին, այլ, ընդհակառակը, ասորսն նրան փակեցին մի փոքրիկ սենյակում, ուր կային յերկու հատակավոր մարդ, վորոնց բռնել էին զողովքան համար: Դրանցից մեկը շարունակ քնում էր և, քնած ժամանակ, կամ զայնացած խոսում էր կամ խելագարի պես ծիծաղում: Արշոն զոգում էր. չլինի հանկարծ սչգ մարդը խեղդի իրեն: Բայց, լավ էր, չերկուսր պահելուց հետո, յերկուսին ել Արշոյին ու Քրդին — տարան Մանկական Գաղութ: Արշոն վախենում էր, վոր սչգ նոր տեղն ել միլիցիատուն բանտի պես բան լինի, ուստի ճաշապօրհին բո-

լոր ժամանակ մտածում էր՝ լավ կըլինի մի հարմար տեղից փախչի: Բայց չփախավ, վորովհետեւ միլիցիոները մի քայլ չհեռացավ մինչև Գաղութ, վոր գտնվում էր հեռու, քաղաքի ծայրին:

Սակայն Մանկական Գաղութը բոլորովին այլ բան էր, բան Արշոն յերեակալում էր: Հենց բակը մտան թե չե՝ նա զարմացավ ծաղիկների տառառության վրա: Ինչքան ծաղիկ կար — գուշն-գուշն, մեկը մյուսից գեղեցիկ, բոլորը շարքով, խնամքով: Ամեն ծաղկանոցի մեջ մի թոււմ էր շինված, իսկ թմբի մեջտեղը անկված էր մեծ՝ կարմիր կամ կապույտ ծաղիկ: Լավ էր... Ծաղիկներից բացի՝ բակում կային խնձորի և տանձի ծառեր՝ պտուղներով ծանրաբեռ: Մի քանի փոքրիկ տղաներ բազմանում էին ծաղիկների մարգերը, մի չերկուսը՝ ջրում ելին ծառերը:

Բակը Արշոյին դուր յեկավ, ընդարձակ էր և ամբողջովին սալած ու մաքուր: Բայց բանի մոտենում ելին տանը՝ նրա անհանգստությունն ավելանում էր. ի՞նչ պիտի անեն արդյոք, ի՞նչ պես պիտի վերաբերվեն...:

Միլիցիոները նրան ու Քրդին տարավ վերի հարկը: Մանդուղներով բարձրացան և մտան գրասենյակ:

Վարիչը միջահասակ, բեղերի ծայրերը կրտած, վերնաշապիկով մարդ էր, վորին բոլորն

«ընկեր Յերվանդ» ելին ասում: Միլիցիոներն ինչ-վոր բան ասաց նրան, իսկ նա Արշոյին ու Քրդին նայեց և ժպտաց: Հետո հարցրեց նրանց անուն ու ազգանունը և թե վորտեղացի են:

— Իսկ դու գրեկ-կարգալ գիտես, — գիմեց նա Արշոյին:

Արշոն պատասխանեց, վոր մի քիչ գիտի, իսկ Քուրդը բոլորովին չգիտեր:

— Կուզե՞ս սովորել, — հարցրեց վարիչը Քրդին:

Քուրդը աչքի տակով նայեց վարիչի կտրած բեղերին, վերնաշապկի կրծքագրպանից կախված ժամացույցի շղթային և ժպտաց:

— Ինչի՞ համար սովորեմ, — հարցրեց նա:

— Վոր գիրք կարդաս, նամակ գրես, հաշիվ պահես:

— Ո՞ւմ համար, — հարցրեց Քուրդը:

— Բեզ համար, — ասաց վարիչը:

Այս հարց ու փորձից հետո՝ ընկեր Յերվանդը կարգադրեց, վոր նրանց տանեն բաղնիս: Յեվ նույն օրը չեքկուսին ել, մի քանի ուրիշ տղաների հետ, վորոնց նույնպես միլիցիան եր բերել քաղաքից, տարան բաղնիս, շորները փոխել տվին ու նորից բերին Գաղութ: Գաղութում շատ տղաներ կային՝ ութից մինչև տասնուհինգ տարեկան: Մի քանիսին Արշոն ճանաչեց, տեսել եր

շուկալում, փողոցում խուժանություն անելիս:

Առաջին մի քանի օր կյանքը Գաղութում ձանձրայիլներ թվում Արշոյին, բայց կամաց-կամաց ընտելացավ, վորովհետև որերն անցնում էին գործի ու զբաղմունքի մեջ, ել ձանձրանալու ժամանակ չեւ լինում: Առավոտը վեր ելին կենում, լվացվում, սրբվում ամեն մեկն իր սրբիչով, մարզանք անում ու դնում սեղանատուն, ուր տալիս էին թեյ, հաց ու պանիր, հետո գնում էլին արհեստանոց՝ փոքրերը կարտոնից բաներ շինելու, իսկ մեծերը հյուանություն սովորելու: շինում էին աթոռներ, սրբիչ կախելու բաներ, փոքրիկ սեղաններ, պահարաններ: Ինչ ուզեցիր — վարպետը սովորեցնում եր: Բայց այդ աշխատանքն Արշոյին դուր չեւ գալիս, մանավանդ այն պատճառով, վոր — Քուրդն իր հետ եր լինում: Նա ուզում եր Քրդից հեռու լինել, վորովհետև Քուրդն իրեն լավ չեւ պահում: Դեկ-մեկ էլի, առաջիկա պես, «սպեկուլյանտ» եր ասում: Ճիշտ ե, դատարակը՝ ընկեր Համբարձումը նրան զուշացրեց մի քանի անգամ, վոր ալպես լավ չի, ընկերներին մոտ ալդ խոսքը շատի, վորովհետև մշուհներն ել կսովորեն: Բայց Քուրդը չեւ խրատվում, գործի ժամանակ գալիս եր թեքվում Արշոյի ալկանջին և բարձրաձայն կանչում. «սպեկուլյանտ»: Մի չեղկու անգամ ել, թեյի ժամանակ, իր բա-

ժակի մեջ աղ լցրեց, թե՛ «թող քաղցը լլի»...:

Արհեստանոցի աշխատանքը վերջանում էր ճաշի ժամանակ: Ուտում ելին մեկ, չերկու տեսակ կերակուր ու գնում դպրոց: Արշոն առաջին խմբումն էր. բոլոր առարկաների մեջ նրան դուր էր դալիս թվաբանությունն ու աշխարհագրությունը: Թվաբանության ուսուցիչ ընկեր Մինասը. նույնպես դուր էր դալիս նրան, վոր իրեն՝ «Արշոյի» փոխարեն, միշտ «Արշալույս» էր ասում: Մինչ այդ Արշոն չէր խմանում, վոր իր անունը «Արշալույս» է. նա մանկությունից միայն «Արշո» էր լսել, և զարմանում էր, վոր չի իմացել թե այդպիսի լավ անուն ունի:

Հետո նրան ավելի դուր էլին դալիս ակումբի զբաղմունքները: Դասերից հետո, չեբք քիչ խաղում էին, գնում էին ակումբ. տղաներն այնտեղ կարդում էին դիրք, լրագիր. խաղում էին շահմատ, տամա: Ամենից հետաքրքիր էր շահմատը: Ինչքան խելք էր հարկավոր խաղը տանելու համար...: Այդտեղ՝ ակումբում հասակավոր տղաները չերբեմն թատրոն էին խաղում, բեմից բաներ էին կարդում, չերեկոները դաստիարակ ընկեր Համբարձումը և վարիչը՝ ընկեր Յերվանդը դալիս էին զրուցում, մեկ-մեկ էլ բժիշկն էր դալիս խոսում. նա ասում էր—հաց ուտելիս պետք է լավ ծամել, կերակուրի վրա շատ ջուր

չխմել և հետո, ասում էր - ամեն որ պետք է ատամները լվանալ: «Մարդ բան ու գործ չունի՝ պետք է ատամները լվանա», մատնում էր Արշոն և հիշում հոր ատամները, վոր թեև չէր լվանում, բայց միշտ սպիտակ էլին ու առողջ: Շեկ մազերով ու ակնոցով մարդ էր բժիշկը, և այնքան բան գիտեր... Ասում էր՝ շատ մի ուտեք առհասարակ և մանավանդ չերեկոները քիչ կերեք, վոր լավ քնեք: Յեթե շատ ուտեք, ասում էր, չեք կարող լավ քնել... Այս մեկը միշտ էր ասում բժիշկը: Արշոն այդ փորձով գիտեր. մի չերեկո տղաները խնձոր էին բերել— լավ կերավ և գիշերը շատ անհանգիստ էր. վերակացու ընկեր Մեսրոպը կարծում էր, թե Արշոն ախուր է, դրա համար քունը չի տանում:

Չէր սիրում Արշոն, յերբ գիշերը ննջարանում, տղաների քնած ժամանակ, վերակացուները գնում-գալիս էին մահճակալների արանքով, և այդ պատճառով չէր կարողանում կարգին, մի քիչ չերկար գրուցել ընկերների հետ: Իսկ Արշոն հիմա շատ ընկերներ ուներ Գաղութում, բայց մտերիմ էր միայն չերկուսի հետ: Մեկը Տաճատն էր, մի վորբ տղա, վոր բռնել էին խուժանություն համար. մի տարի չեր Գաղութումն էր. ուզում էր չլուսնություն սովորի ու գնա գյուղ: Մյուսը՝ Արամն էր. սրան էլ բռնել էին խու-

ժանուկ թյան հաճախ. լերկու տարի մնացել էր Գաղութում և հիմա աշխատում էր քաղաքում — տպարանում։ Տպարան... Արշուն այդ խոսքը առաջին անգամ Արամից էր լսում։

— Եդ ինչ բան ա՞ եդ պտտարանը, — հարցրեց նա, — դուքան ա թե կոպերատոր։

— Ձե, տպարանը ուրիշ ա, — բացատրեց Արամը։ — Ենտեղ գիրք, կազեթ են տպում։

— Գի՞րք, — պարմացավ Արշուն։

Հետաքրքրական էր տեսնել այդ տպարանն առաձի։ Արամը պատմում էր, — վոր իր համար տպարանում գործ գտել է ընկեր Յերվանդը։ Պատմում էր, վոր համ սովորում է, համ ուճիկ է ստանում, համ էլ կեսորից առաջ մի բաժակ կաթ են տալիս։ Ետտ պատմություն էր անում Արամը տպարանի մասին, և մեկը մյուսից հետաքրքրական։ Մի չերկու անգամ էր դիրք բերեց և առաջ, վոր իրենց տպարանում են տպել Գրքերից մեկը պատկերազարդ էր և Արշուն շատ դուր չեկավ։

— Վոր պատկերներու, կթողնեն, — հետաքրքրվեց Արշուն մի ուր։

— Ձե, առաջ Արամը, կոյմնակի մարդ — կանց մուտքն արգելված է։ Մեզ մտա շատ խիստ ա...։

Արշուն մտածումների մեջ ընկավ. նա մտա-

ծում էր ի՞նչպես անի, վոր այդ տպարանն առաձի տեսնի. արդյոք ընկեր Յերվանդը կթողնի...։ Արշուն, իբրև նոր չեկածի, դեռ քաղաք չելին ուղարկում՝ վորեն բան բերելու պետք է մնար մի, չերկու ամիս, վոր քաղաք ուղարկեն։ Այդ պատճառով նա մտածում էր ընկեր Յերվանդից թույլտվություն խնդրել։

Բայց մի ուր այնպես պատահեց, վոր ընկեր Յերվանդը, առանց խնդրելու լել, թույլ տվեց։ Ամեն ուր լավ վարքի տեր տղաներից մի խումբ ուղարկում էր քաղաք — հաց կամ այլ բաներ բերելու։ Յեվ վորովհետև այդ ուրը, գնացող տղաներից մեկը հիվանդացել էր, Արշուն ուղարկեց նրա փոխարեն։ Քաղաք գնալիս Արամն էլ իրենց հետ էր։ Ճանապարհին նա ցույց տվեց տպարանը, վոր մի սև, բարձր տուն էր՝ մեծ մեծ լուսամուտներով, վորոնք բացվում էին փողոցի վրա։ Լուսամուտները, սակայն, նրա բախտից բարձր էլին և նա չէր կարողանում բան տեսնել. լավում էր միայն ինչ-վոր խուլ աղմուկ...։

Մի չերկու անգամ նա դուրս — չեկավ — վոր չինչ չերեաց. Հետո անցավ բակը, մտածելով, թե այնտեղից, գուցե, մի բան չերևա։

Բանի վրա բացվում էր տպարանի ընդարձակ պատշգամբ՝ թղթերով ու տախտակներով լիքը։ Արշուն, դուրս գալով, շուրջը նայելով, քայլ

առ քալլ առաջ գնաց, մտավ պատշգամ, կանգնեց մի քաց լուսամուտի առջև ու նայեց:

Ներսը լիքն էր կապույտ շորեր հագած մարդկանցով ու տղաներով: Տախտակե աչքե-աչք արկղների առաջ կանգնած՝ նրանք մեկ-մեկ վերցնում էին այդ աչքերից ինչ-վոր փոքրիկ-փոքրիկ բաներ ու դարսում ինչ-վոր յերկաթե բանի մեջ: Այդպես անում էին վոշ սիայն հասակավորները, այլև փոքր տղաները:

Զարմանալի չե՞ր. վոշն էին անում այդ մանր գործը, ու ինչպես էլ արագ էին անում...:

Այդտեղից, սակայն, բան չհասկանալով՝ Արշոն անցավ առաջ: Դենը՝ մյուս սենյակում աշխատում էին մեծ-մեծ մեքենաներ. ամեն մեկի վրա մի մարդ կամ մի տղա: Դրանք թուղթը գնում էին մեքենայի գլխին, մեքենան ինքն-իրեն թուղթը քաշում էր ներս և մյուս կողմից գուրս գցում, ու ախպես էլ շուտ-շուտ—զարմանք...:

Այ թե ինչ բան է չեղել տպարանը...:

Արշոն մի բանի անգամ անցավ լուսամուտից. լուսամուտ, նայեց բաժանմունքները ու գուլար շարժեց զարմանքից: Ամեն բան հետաքրքրական էր ու զարմանալի... Մեքենաներն այնպես էին գոռում, մարդիկ այնպես էին աշխատում...:

Մարդ կարողանա մոտիկից տեսնել՝ ինչ են անում:

Մի կես ժամ նայելուց հետո, նա վազեց դեպի փուռը, ուր ընկերները հաց պիտի վերցնեին:

Յեվ այնուհետև, հացի կամ այլ բանի համար քաղաք գալիս՝ Արշոն մի քանի ընկերով, չերբեմն կես ժամով, անցնում էր տպարան, կանգնում պատշգամի լուսամուտների առջև ու նայում թե ինչպես զրաշարները, կազմարարները, փոքրիկ աշակերտները իրար յետևից գալիս—մտնում էին տպարան և, իրանց յերկար կապույտ շորերը հագնելով, սկսում էին աշխատել: Դրաշարները կանգնում էին աչքե-աչք արկղների առջև և փոքրիկ-փոքրիկ մեխի նման բաները վերցնում ու շարում ինչ-վոր յերկաթե բանի մեջ: Նույնն անում էին և աշակերտները: Իսկ մյուս բաժանմունքներում աշխատում էին մեքենաները, հետո կազմարարները... Դրաշարանցում նրան ավելի զարմացնում էին իրեն հասակակից փոքրիկ տղաները, վոր մեծերի պես կապույտ հագած, մեծերի պես արագ-արագ վեր էին քաշում մեխի պես փոքրիկ բաները աչքե-աչք արկղներից:

— Հը, ինչ էս ուզում, խուժան, — չերբեմն հարցնում էին զրաշարները:

— Հեջ, — պատասխանում էր Արշոն — նայում եմ:

— Նայիր, նայիր, — ծիծաղում եյին գրաշարները:

— Մարդը կառավարիչ է, ի հարկե, պիտի նայի, — ավելացնում եր մեկը:

Ու ծիծաղում եյին:

Արշոն նրանց կատակների մեծ մասը չէր հասկանում և շարունակում եր դիտել նրանց ու մեքենաների աշխատանքը, վոր քանի գնում՝ դռնում եր հետաքրքրական: Մեքենաները շրխկում եյին, գոռում, թուղթը նրանց վրա փաշլում եր մի ակնթարթ ու կուլ գնում նրանց ահազին փորում. մեքենավարներն աշխատում եյին մեքենաների պես կանոնավոր ու արագ. կազմաւորները թղթերը ծալում եյին, կտրում, կպցնում, իսկ գրաշարներն անընդհատ վեր եյին քաղում մեխի նման փոքրիկ բաները, ու ամբողջ տպարանը լցված եր աշխատանքի աղմուկով: Մի տպարապ մարդ, չկար. ամեն մեկը մի բան եր անում, ու բոլորն էլ՝ կանոնավոր ու արագ:

Շատ բան այդտեղ Արշոն չէր ըմբռնում և շատ բան անհասկանալի չէր նրան. իսկ ամենից անհասկանալին այն եր, ինչ անում եր իր հասակի մի տղա. — գրգնակի պես կոյոր մի բան տանու-բերում եր նա սև, ձութի նման բանի վրա ու քսում ինչ-վոր կապած բաների և, վրաները թուղթ գնելով՝ գլխանի պես մի մեծ կոլոր

բան քաշում: Դուրս եյին գալիս տպած թղթեր:

«Այ քեզ հրաշք», գարմանում եր Արշոն և մտքում նախանձում իր հասակի տղաներին, վոր մոտից տեսնում, հասկանում են այդ բաները:

Կարողանալ ինքն ել մի անգամ մտնել ներս... Ու բանի-քանի անգամ ուզում եր մտնել, բայց դժվար եր: Արամի տված պատասխանները նրան չէյին բավարարում. նա ուզում եր մոտիկից, իր աչքով տեսնել այդ հրաշք բաները, այդ սև, ահազին մեքենաները, գնդակի պես, գլխանի նման կոյոր գործիքները, աչքե-աչք արկղիները... մի խոսքով՝ բոլորը, ինչ կար:

Յեւ ահա մի օր, չերբ նա, սովորականի պես, լուսամուտից նայում եր ներս, տպարանի վաւրիչը հարցրեց, թե ում է ուզում:

Արշոն, ամաչելուց, գլուխը կախ գցեց:

— Հեչ, ընկեր վարիչ, գաղութի տղա լեմ:

— Այստեղ ինչ ես անում:

— Տպարանին նայում եմ, ընկեր վարիչ, — ասաց նա այն տոնով, կարծես պաշտօնը հենց այդ եր. տպարանին նայիլ:

Վարիչը ծիծաղեց:

— Նայում ես:

— Այո, ընկեր վարիչ, ուզում եմ մոտիկ տեսնեմ, — ուղղեց նա ու ժպտաց, ձերմակ առաջները բանալով:

Նրա հետաքրքիր հայացքներից վարիչը նկատեց, վոր նա ազատ ցանկութիւն ունի տպարանը տեսնելու, ու ժպտալով հանձնարարեց տղաներից մեկին, վոր տպարանը ցույց տան «խուժանին»:

Արշոն, սրաի տրոփուենով, մտաւ ներս: Յեւ այն, ինչ տեսաւ շշմեցնող տպավորութիւն աւրով նրա վրա:

Բայց այդ որը Արշոն շատ ուշացաւ համարյա ժամ ու կես. այնպես վոր յերբ հասաւ Գաղութ — տղաները վաղուց արդեն ճաշել — պատրաստվում էին դպրոց գնալու: Դաստիարակ ընկեր Համբարձումը պարմա ցաւ, վոր այդքան ուշացել է, և ուղարկեց վարիչի մոտ:

— Ընկեր Յերվանդը ուզում է բեզ տեսնի, — ասաց:

Արշովի սիրտը դողը ընկաւ, բայց և այնպես գնաց:

Ընկեր Յերվանդը դրասենյակումն էր:

— Հը՛, վորտեղ ելիր, Արշո, ինչո՞ւ ուշացար, — հարցրեց նա ուշադիր նրան նայելով:

Արշոն նայեց վարիչին ու գլուխն իջեցրեց. նա չգիտեր ինչպես արդարացնի իր ուշացումը, միևնույն ժամանակ և չէր ուզում խաբել վարիչին, այնքան նա բարեկամաբար, սիրալիք էր նայում իրեն, վոր անհարմար էր սուտ խո-

սել և, վերջապես, ընկեր Յերվանդն այնքան հասկացող էր, վոր սուտը կարող էր խկույն բռնել:

— Հը՛, խոսիր, — ասաց ընկեր Յերվանդը. — ասա տեսնենք՝ ինչո՞ւ քաղաք գնալիս միշտ ուշանում ես... Սոսի, մի ամաչի:

Արշոն ելի լուռ էր:

— Դուցե բարեկամների, ընկերների յես հանդիպում, հը՞... Այստեղ բարեկամներ ունե՞ս:

Արշոն գլուխը շարժեց. — վո՛չ:

— Իսկ ընկերներ... հը՞:

Արշոն դարձաւ լուռ էր. մտածում էր նորից ինչպես արդարացնի իր ուշացումները, ու հնար չէր գտնում: Ուստի՝ մեղավորի պես կանգնեց վարիչի առջ մի ըոպե, յերկու ըոպե, մի քանի անգամ աչքի տակով նայեց ընկեր Յերվանդի սեեռուն, սպասողական հայացքով աչքերին. նայեց, նայեց, գլխարկը ձեռի մեջ տրորեց ու, ել չդիմացաւ, և պատմեց ուշանալու պատճառը: Պատմեց, վոր գնում է տպարան, այնտեղ, ուր Արամն է աշխատում. այնտեղ այնքան հետաքրքիր բաներ կան. նայում է, և դրա համար անա ուշանում:

Ընկեր Յերվանդն ուշադիր լսեց նրան, լսեց, ժպտաց և հարցրեց.

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆԻ ՄԱՆԿԱԿԱՆ
ՅԵՎ ՊԱՏԱՆԻԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԳՐԹԵՐԸ

1. Ելքտրական բամպը 35 կոպ.
2. Ծովանը 30 »
3. Յերկաթուղին 25 »
4. Հագարան բլբուլ 45 »

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0398935

30045